

TİASAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Yıl: 4, Sayı: 12, Eylül 2017, s. 116-146

Mustafa KAYHAN¹

KURÂN'DA İDRAB ÜSLÛBU²

Özet

"Meal ve tefsir, aynı zamanda biri dar, diğeri geniş anlamıyla bir tefekkür, tezekkür, teakkul, tedebbür ve tefakkuh ibadetidir."

İdrab sözlükte kaçınmak ve sakınmak demektir. Kurân'da yer verilen idrab üslûbunun çeşitleri açıklanmıştır. Zira idrabı duyanlar, etkisini gönüllerinde hissetmişlerdir. Dahası insanın hem dilsel hem de sanatsal ihtiyacına temas eden o sözcükler, dikkatle dinlenmiştir. Bu bakımdan Kurân, asırlarca üzerine araştırmalar yapılan bir ilahi kitap olma özelliğini korumuştur. Bu çalışmada Kurân'ın tümüne yayılan retorik özelliğine ve sözcüklerin dilsel ya da anlamsal hususiyetlerine ışık tutulmuştur. Kurân'ı rabbinden alan Peygamber, sihir yapmak veya büyücülükle suçlanmıştır. Hatta onun bir şair, söylediğinin de şiir olduğu iftirası atılmıştır. Ayrıca ona başkaca ithamlarda da bulunmuşlardır.

Araştırmada Kurân'ın Arapça olarak gönderilişine temas edilmiştir. Ayrıca idrab kelimesinin sözlük ve terim manaları araştırılmıştır. Burada iptal sözcüğü ile önceki tümcenin anlamının yok edilmesi ve sonrakinin ortaya çıkarılması kastedilmiştir. İptali idrabın Kurân'da olmadığını beyan edenler olmuştur. Daha sonra intikali idrab türü incelenmiştir. Zira bu idrabın bir yargıdan diğerine geçmek olduğu vurgulanmıştır. Son olarak mahzufî idraba değinilmiştir. Bunun metinde

¹Yrd.Doç.Dr., Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir ABD., m61kayhan@hotmail.com

²Bu makale, el-Üstad adlı derginin 1433/2013 yılında yayınlanan 300'üncü sayısında yayınlanmıştır. Yazar, Diyala Üniversitesi İslamî İlimler Fakültesi öğretim üyesi olarak çalışan Sabah Muhammed Hüseyin olup makaleye "Belâğatü'l-İdrâb fi'l-Kurân" (بلاغَةُ الإِضْرَابِ فِي الْقُرْآنِ) adını vermiştir. Bu çalışma, tarafımızdan Türkçeye çevrilmiştir. Üslûp birlikteliği için tercümedeki zamanlar, geçmiş zamana ve kipler ise 3'üncü şahıs sığasına dönüştürülmüştür. Böylelikle üslûp ile ilgili bir makalede bir birliktelik oluşturmak ve okuyucuya akıcılık kazandırmak amaçlanmıştır. Parantez içi sayfa numaraları, metni görmek isteyenler için ilgili sayfanın bittiği yere örneğin, Hüseyin, 2013: 36 şeklinde konulmuştur. Ayrıca başlıkta belâğat yerine üslûp sözcüğü tercih edilmiştir. Makalenin Arapçası, bu linktedir. (erişim tar.06.03.2017) <http://www.iasj.net/iasj?func=fulltext&aId=30067>

olmayan ama bulunduğu düşünülen bir idrab türü olduğu ve Kurân'da oldukça az bulunduğu belirtilmiştir. Bütün bunlardan sonra bu türlerle ilgili ayetlere ve nasıl idrab ifade ettiklerine değinilmiştir. Bu araştırma, kısa bir sonuç ve elde edilen bulgularla bitirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kurân, İdrab, İptali, İntikali, Mahzuffi

ABANDONMENT STYLE IN THE QORAN

Abstract

Abandonment (Idrab) means avoid and keep away in the dictionary. It is disclosed types of Idrab style in the Qoran. For those heard idrab's effects, they felt it's impact. Moreover, it had carefully heard those words that contacted both linguistic and artistic needs for human beings. From this perspective the Qoran had preserved its character as a divine book that been investigated for centuries above it. In this study it had lighted the rhetorical characteristic and linguistic or semantic features that spread of the whole of the Qoran. In this process the prophet, who received the Qoran from Allah, was accused of doing magic or with wizardry. In fact, it had made up a lie that he is a poet and what he says is a poetry. They also had him in other accusations.

In his study, it also had contacted sending the Qoran in Arabic. Likewise, it was investigated the meanings of dictionary and term for the word of abandonment. With the word of cancellation (iptali) here, it was intended the destruction of the meaning of the previous sentence and the revealing of the meaning of the next clue. There have been scholars who declare that the cancellation variety of abandonment wasn't existed in the Qur'an. Afterwards, it was searched the type of cancellation (intikali) of abandonment. Because it was emphasized that transfer type of abandonment is to be transferred from one judgment to another. Finally, it was mentioned the deleted (mahzuffi) type of abandonment. This is a type of idrab was indicated that is not in the text but is thought to be and is very rare in the Qoran. After all these it was mentioned the verses about these three species and how they were expressed abandonment. This study was concluded with a brief conclusion and findings.

Key Words: Qoran, Abandonment, Cancellation, Transfer, Delete

Önsöz

İdrab, sözlükte kaçınmak ya da sakınmak anlamında kullanılmıştır. Ancak bu terim, Kurân'da çeşitli manalarda istimal edilmiştir. Bu açıdan idrab, mevcut haliyle bizlere Kurân'daki nevilerini tanıtmıştır. Zira anlamda oluşan küçük bir değişim, çoğu zaman kiplerde de bir farklılığı zorunlu kılmıştır. Örneğin, idrab belirten bir Kurân sözcüğünü duyan veya dinleyen kimse, bunun bazı tesirlerini psikolojisinde mutlaka hissetmiştir. Dahası o lafız, dinleyenin ruhundaki bir ihtiyaca cevap verdiği için tüm dikkatleri üzerine çekmiştir. Çünkü indiği zamandan günümüze değin uzun bir zaman geçmesi hasebiyle sözcüklerdeki anlam genişlemeleri, lafızlar arasında birtakım yeni münasebetlerin oluşmasını sağlamıştır. Bu bakımdan Kurân, tüm asırda kurulmuş bütün şehirde okunan ve üzerine araştırmalar yapılan bir ilahi kitap olma özelliğini sürekli korumuştur. Hatta o, değerli madenlerin ve derin anlamların

TİDSAD

çıkarıldığı bir umman gibi görülmüştür. Bu çalışmada Kurân'ın tümüne yayılmış olan bir retorik ile sözcükleriyle ilgili dilsel sanat ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Nitekim bu derin anlamı ve belâğatı dolayısıyla rabbinden Kurân'ı getiren Hz. Peygambere, müşrikler tarafından sihirbaz ve Kurân'a büyü suçlaması yapılmış, dahası onun bir şair, söylediğinin de şiir olduğu iftirası atılmıştır. Bunların dışında onlar, bir biçimde dinledikleri ayetler sebebiyle Hz. Muhammed'e başka ithamlarda da bulunmuşlardır.

Bu çalışma, idrab kelimesinin sözlük ve terim anlamlarının açıklandığı, idrab manasına gelen harflerin beyan edildiği bir önsöz ve giriş ile üç bölüm ve bir sonuçtan oluşturulmuştur. Önsözde Kurân'ın inişi, Arapça olarak gönderilişi, lafzıyla ilgili özellikler anlatılmıştır. Girişte ise idrab sözcüğünün sözlük ve terim manaları ile Kurân'da kullanıldığı manalar üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde idrabın idrab-ı iptali çeşidinin anlam zenginliği ile iptali kelimesiyle neyin ifade edildiği üzerinde durulmuştur. Burada iptali ile önceki bir cümlenin anlamını yok etmek ve ardından gelen bir diğer bir tümcenin manasını ortaya çıkarmak kastedilmiştir. Ayrıca bu idrab türünün Kurân'da olup olmadığı da beyan edilmiştir. Kurân'da olmadığını beyan edenlerin olması hasebiyle çalışmada, ulemanın bu husustaki ihtilaflarına yer verilmiş ve görüşleri özet olarak anlatılmıştır. Hatta onların, idrab-ı iptalinin Kurân'da olmadığını belirtenler ile olduğunu beyan edenler olarak ikiye ayrıldıkları da açıklanmıştır. Bu beyanın ardından Kurân'da idrab-ı iptali anlamında kullanılan ayetler, toplu bir şekilde izah edilmeye gayret edilmiştir. Bu bakımdan özellikle Kurân'ın değişik yerlerinde benzer olarak tekrar edilen ve benzerlik gösteren ayetlere değinilmemiştir.

İkinci bölümde ise aynı zamanda araştırmanın ikinci kısmını oluşturan idrab-ı intikali türüne temas edilmiştir. Aslında idrab-ı intikalin, bir konudan başka birine geçmek olduğunu da vurgulanmıştır. Burada tertip sırasına göre kısa açıklamalarını vermek için ilgili ayetlere ve nasıl idrab beyan ettiklerine değinilmiştir. Araştırmanın üçüncü bölümü, idrab üslûbunun sonuncusuna tahsis edilmiştir. İdrabın bu çeşidinde hafzedilmiş cümle dikkate alınmış ve ondan yapılan idrab türüne temas edilmiştir. İdrabın bu çeşidinin Kurân'da oldukça az olduğu tespit edilmiştir. Neticede bu çalışma, kısa bir sonuç ve elde edilen bulguların belirtildiği bir hatime ile bitirilmiştir. (Hüseyin, 2013: 36)

GİRİŞ

Âlemlerin rabbi olan Allah'a hamd olsun!... Salât ü selam, bütün nebi ve elçilerin efendisinin, hane halkının, sahabelerinin ve hesap gününe kadar onlara uyanların üzerine olsun!.. Hemen belirtmelidir ki Allah, son elçi Hz. Muhammed ve ona verdiği son ilahi kitap ile peygamberlik halkalarını tamamlamıştır. Herkes, bu nihai ilahi mesajın, Kurân olduğundan haberdar edilmiştir. Zira "Anlayabilesiniz diye biz onu Arapça bir Kurân olarak indirdik."³ (Yusuf, 12/2) ayetinde de belirtildiği üzere Allah bu kitabını, Arap lisanıyla indirmiştir.

Araplar, hem fesahat: sanatlı söz söyleme hem belagat: söz sanatları açısından diğer milletlere büyük bir fark attıklarından dolayı o dilde indirilen Kurân da hem lafzı hem de manası yönüyle mucize bir kitap olmuştur. Çünkü Kurân, üstünlük tasladıkları bir konuda inkârcı muhataplarına meydan okumuştur. Bu yüzden müşrikler, ona bir nazire yapamamışlar ve nihayet üstünlüğünü kabullenmek mecburiyetinde kalmışlardır. Bu siyaktaki bir ayette "Ey Peygamber! Müşriklere 'Yemin olsun ki, bu Kurân'ın bir benzerini ortaya koymak için insanlar ve cinler bir araya

³ Bu çalışmada ayet mealleri, Kurân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir adlı eserden alınmıştır.

gelseler ve bu hususta birbirlerine destek olsalar dahi onun benzerini yapamazlar.' mesajını haber ver." (İsra, 17/88) denilmiştir. Hatta bu konuda ister eski ister yeni, ister müslüman ister gayr-i müslim, bütün bilginler ve ilim adamları, Kurân'ın belagatiyle ilgili hem çok şey söylemiş hem de çok şey yazmışlardır. Ayrıca onlar, Kurân'daki ifadelerin Arap dilindeki beyan türlerinin zirvesini temsil ettiğini tek tek makalelerinde ve yazıkları eserlerde itiraf etmişlerdir. Bu açıdan onun hemen her bir konusu, daima yenilik ve tazeliğini muhafaza etmiştir. Ne kadar fasih ve belîğ olursa olsun, Kurân'ın eskimez oluşunun temel kanıtı, başka herhangi bir edebi ifadenin oluşturamadığı tesir ya da etkiyi ruhumuz ve bedenimizde meydana getirmesi olarak görülmüştür. Bunu tespit etmek adına Kurân'da belağatla ilgili bazı ifade özelliklerinin açıklanması gerekmiştir.

Kurân'ın ifade ve tabiri ile ilgili mesele ve olaylar, oldukça fazla olduğu görülmüştür. Çünkü sonuna kadar bunları incelemek, herhangi bir araştırmacının üstesinden gelemeyeceği bir iş olarak tespit edilmiştir. Bu yüzden o meselelerden birini incelemek ve Kurân'ın idrab üslûbuyla ilgili özelliğini dikkate almakla bu sorunun çözümüne odaklanılmıştır. Bir de bu araştırma vesilesiyle ileriki sayfalarda açıklanacağı üzere hakikaten Kurân'da çok anlamlı ve harika belağat türlerine denk gelinmiştir. Bu meyanda konuyla ilgili önceden söz söyleyen ve yazıp çizenlerin birikimleri dikkate alınmış ve mürekkebi hiç bitmeyen engin denizden ilim dağarcıklarımız doldurulmaya çalışılmıştır. Bu durumda idrab, genel manada bir şeyden uzak durmak ve sakınmak anlamında kullanılmıştır. Buna karşın sözcük, değişik bilim dallarında farklı anlamlarda da istimal edilmiştir. Mesela idrab bazen ilk cümlenin anlamını iptal eden ve ikincinin anlamını ise tespit eden biçimiyle idrab-ı iptali özelliği kazanmıştır. Yine o bazen, birinci cümlenin manasından ikinci cümlede başka bir anlama taşıyan özelliğiyle idrab-ı intikali hüviyetine bürünmüştür. Ayrıyeten idrab, sonraki cümlenin delaletiyle yazıda olmayan fakat varmış gibi düşünülen hazfedilmiş bir cümleden de yapılmış anlamıyla idrab-ı mahzuffi olarak değerlendirilmiştir. Netice olarak bir önsöz ile bir giriş ve üç bölüm, bir sonuçtan oluşan bu makalede bu üç kategori, araştırmanın ana eksenini teşkil etmiştir. Bu bağlamda *girişte* idrab kelimesinin sözlük ve terim anlamları ile ulemanın konuya dair görüşlerine temas edilmiştir. İdrab harflerinin en meşhurunun, bel morfemi olduğu açıklanmıştır. Bunların ardından idrab-ı iptalinin anlamına, niçin idrab-ı iptali adı verildiğine ve Allah'ın kelamında olup olmadığına temas edilmiştir. Bilahare ulemanın bu hususta ayrılığa düştüklerine vurgu yapılmıştır. Kurân'da olduğunu kabul edenlerin delilleri ve olmadığını belirtenlerin de hüccetleri tek tek açıklanmıştır. (Hüseyin, 2013: 37) Bادهu Kurân metniyle hedeflenen hakiki gerçek manayı açıklayan idrabın ifade ettiği beyan yönü açıklanmış ve idrab-ı iptali özelliği olan ayetlerden bir demet sunulmuştur. İkinci bölüm, tamamen ikinci idrab türüne tahsis edilmiş ve ona, idrab-ı intikali denildiği açıklanmıştır. Devamında idrab-ı intikalinin tanımı yapılmış ve bu türe ait ayetlerin birçoğu açıklanmıştır. Daha sonra kelamda olmayan ama var olduğu bilinen bir cümleden yapılan idrab-ı mahzuffiye değinilmiştir. Bu tipin, Kurân'da oldukça az olduğu tespit edilmiştir. Bazı ulemanın bazı itibarlarla idrab-ı mahzuffi, önceki iki grup içerisinde değerlendirdikleri görülmüştür. Nihayet makale, kısa bir netice yazısı ve ulaşılan sonuçların beyanı ile bitirilmiştir. Çalışma, her şeyin başında da sonunda da hamdin, Allah'a ait olduğu duasıyla makale bitirilmiştir.

İdrab sözcüğü, sözlükte engellemek الكف ve yüz çevirmek الإعراض manalarında kullanılmıştır. Arapçada أعرضتُ عنه ve كفتُ عن الشيء denildiğinde bununla كفتُ عنه gibi bir mana kastedilmiştir. (el-Cevherî, 1984: "ضرب"; el-Firûzâbâdî, 1815: "ضرب"; ez-Zebîdî, 1967: "ضرب") İbn Manzûr

(ö.711/1311) sözlüğünde *أضربُ عن الشيء* cümlesini *كففتُ* ve *أعرضتُ* ile izah etmiştir. Yine o, fiil ile ilgili bir diğer kullanımın *ضرب عنه الذكر* ve *أضرب عنه* şeklinde olduğunu ve bununla *صرفه* anlamının belirtilmek istendiğini beyan etmiştir. Yine o *أضرب عنه* 'nun *أعرض* anlamına geldiğini ifade etmiştir. Ayrıca o, *ضربُ عنه الذكر* kullanımının aslında şöyle bir duruma temas ettiği beyan edilmiştir. Bir binicinin bineğini, gideceği yönden başka bir yöne çevirmek istediğinde, asasıyla binitine hafifçe vurup döndürmesi hadisesinden neşet etmiştir. Buna göre sözcüğe *صرف* ve *عدل* anlamı vermek için *ضرب* ifadesi buradan alınmış ve dilde kullanılmaya başlamıştır. Bu fiilin *ضربت عنه* ve *أضربته* gibi kullanımlarına ek bir de *ضربت فلانا عن فلان* gibi bir kullanımından da söz edilmiş ve *كففته عنه* anlamına geldiği beyan edilmiştir. Bu fiil if'al babından *أضرب عنه إضرابا* şeklini aldığına ona *كف* manası verilmiştir. Yine if'al babından *أضرب فلان عن الأمر فهو مضربٌ* ifadesiyle *كف* manası düşünülmüştür. (İbn Manzûr, 2003: IX/27-28) Bu araştırmada çokça kullanılan idrab sözcüğü ise *أضرب* fiilinin mastarı kabul edilmiştir. İdrab sözcüğü örfte, herhangi bir işi terk etmek ve bırakmak anlamına alınmıştır. (İbrahim, 2004: 536) Bazı sözlüklerde *أضرب عنه* kullanımının, esasen *أعرض عنه* olduğu dile getirilmiştir. Allah, "Siz, kıymet bilmez bir topluluksunuz diye biz de sizi Kurân'la uyarmaktan vaz mı geçelim?" (ez-Zuhuf, 43/5) ayetinde *أعرض* kökünü *أعرض* anlamında kullanmıştır. Terim olarak idrab ise bir şey veya işe giriştikten sonra ondan vazgeçmek olarak tanımlanmıştır. Bu tanım, *ضربُ زيداً بل* *عمر* örneği ile açıklanmıştır. (el-Cürçânî, 1983: 29) Bu durumda sözün sahibi, ilkin Zeyd'e vurduğunu söylemek istemiş, ardından yanlışlık yaptığını düşünerek Amr'ı dövdüğünü beyan etmiştir. el-Kefevî (ö.1095/1684), Külliyyât adlı eserinde idrab sözcüğünü şöyle açıklamıştır: "İdrab sözlükte, iptal etmek ve geri dönmek anlamında kullanılmıştır. Nahiv bilginlerine göre ise sözlükte iki anlamda istimal edilmiştir. Bunların ilki, bir hata veya unutma sebebiyle ilk hükmü iptal etmek ve ondan vaz geçmek olarak belirlenmiştir. Bu ilk anlama *ما قام زيد بل عمرو* ve *قام زيد بل عمرو* örnekleri verilmiştir. İkincisi ise zamanı tükendiği için ilk hükmün iptal edilmesi olarak beyan edilmiştir. Bu anlama *أتأتون الذكران* ayetinden sonra gelen *عاديون* kısmı örnek verilmiştir. Böylece sanki birincinin müddeti tamamlanmış, ikinci bir anlatıma geçilmiş ve birincinin olmadığını ifade etmek istemiştir. Bununla da ilk yargı iptal edilmiştir." (el-Kefevî, 1868: I/195) et-Tehânevî (ö.1158/1745) de yazdığı eserde Kefevî'nin idrab ile ilgili bu görüşünü kabul etmiştir. (et-Tehânevî, 1963: II/280) İdrab ile ilgili bir başka görüşte şöyle denilmiştir: "İdrab, sözle bir şeyi söyledikten sonra ondan vaz geçmek veya onu ihmal etmek suretiyle yeni bir sözü söylemek olarak tanımlanmıştır." (Hüseyn, 2013: 38; el-Münâvî, 1990: I/71) Fakat ıstilahî olarak idrab terimini en iyi tanımlayan, Radî el-Esterâbâdî (ö.688/1289)'dir. İdrabı, olumlu veya olumsuz olmasına dikkat edilmeksizin ilk cümledeki yargı hakkında söz sahibinin tamamen sessiz kalması olarak tanımlamıştır. Buna göre *ما جاءني زيد بل عمرو* örneği verilmiştir. Aynı zamandan atif edatı da olan bel idrab takısı, Zeyd'in gelmemesine dair hüküm hakkında sanki suskun kalındığını ifade etmiştir. Buna göre bu yargının doğru olma ihtimali söz konusu ise bu durumda Zeyd'in gelmediği onaylanmıştır. Yine kararın doğru olmama imkânı var ise buna göre Zeyd'in geldiği beyan edilmiştir. Nitekim *ما جاءني زيد بل عمرو* cümlesinde de durum bu örnekteki gibidir. Zira böyle bir cümlede Zeyd'in gelmesi de gelmemesi de ihtimal dâhilinde görülmüştür. (Radî el-Esterâbâdî, 1978: IV/417-418) Ancak bazı ulema ise idrabın, hiçbir şekilde herhangi bir yargıyı olumsuz yapmadan, önceki yargı hakkında susulması manasında olduğunu beyan etmiştir. (et-Teftâzânî, 1868: I/55)

İdrab harflerinin en meşhurunun, bel bağlacı olduğu bildirilmiştir. Bu takının ardından bir cümle geldiğinde bel edatının, ikinciye belirtmek adına birinciden vaz geçiren bir harf olduğu beyan edilmiştir. Bu sebepten ötürü bel morfeminde idrab manasının meydana geldiği tespit

edilmiştir. Nitekim {وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ} "Senden önce hiçbir peygamber göndermedik ki ona, 'Benden başka ilah yoktur. Şu halde sadece bana kulluk edin.' diye vahyetmiş olmayalım. Hal böyle iken bazıları, 'Rahman çocuk edindi.' dediler. Hâşâ! O, bundan münezzehtir. Bilakis o evlat dedikleri, lütuf ve ihsana mazhar olmuş kullardır." (el-Enbiyâ, 21/26) ayetinde olduğu gibi bu bağlaç, bir idrab-ı iptali belirtmiş ya da {بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا} "Doğrusu arınan ve rabbinin adını anıp namaz kılan kurtuluşa ermiştir. Fakat siz, dünya hayatını tercih ediyorsunuz" (el-A'lâ, 87/16). Vahyindeki gibi bir idrab-ı intikali olarak görülmüş ve bir yargıdan diğerine veya bir gayeden ötekine geçmeyi beyan ettiği ifade edilmiştir. Ardından müfred bir kelime gelirse bel bağlacının ikinci kısmı birinciyle ilişkilendirilen bir atfî harfî olduğu bildirilmiştir. (ez-Zebîdî, 1967: I/6894) İbn Serrâc (ö.316/929)'ın el-Usûl adlı eserinde bu konuda şöyle bir bilgi verilmiştir. Bel takısının, birinciden vaz geçmek ve ikinciye kabul etmek anlamında olduğu tespit edilmiştir. Buna göre ما جاءني عبد الله بل أخوه, ضربت زيدا بل عمرا ve ما جاءني عبد الله بل أخوه ضربت زيدا بل عمرا gibi cümleler, verili bilgileri doğrulayan örnekler olarak gösterilmiştir (İbnü's-Serrâc, 1985: II/58) Ancak Kûfeli dil bilginleri bel morfeminin, kayıtsız şartsız idrab ifade etmek üzere kullanıldığını beyan etmişlerdir. Sîbeveyhi (ö.180/796) ise aynı takının idrab ifade etmesi için öncesinde nefiy ya da nehiy ile amilinin tekrar etmesi gibi iki şartın gerçekleşmesi gerektiğini belirtmiştir. O, bu beyanını ما قام زيد او ما قام عمرو ve لا يقم زيد او لا يقم عمرو şeklinde iki cümle ile örneklendirmiştir. (İbn Hişâm, 1995: I/23) Bazı ulema, bel edatından önce bazen idrab manasını kuvvetlendirmek için لا olumsuz harfinin geldiğini bildirmiştir. Bel takısının diğer anlamlarından birinin atfî olduğu, diğerinin istidrak belirttiği tespit edilmiştir. İbn Âşûr (ö.1879-1973) ise bağlacı, bütün manasının idrab ifade eden bir harf olarak tanıtmıştır. Yani, kişinin ilkin söylediği söz veya yargıdan ayrılması ve takıdan sonra gelen hükmün onaylanması olarak anlaşılmıştır. Bel morfemi, müfred sözcükleri birbirine bağladığında matuf aleyhte zikredilen bir hatadan kurtulmak ya da matuh aleyhten kaçınmak için idrab-ı intikali göreviyle kullanılmıştır. Çünkü bunun, o ilk hükümden resmen ayrı kalmak olduğu açıklanmıştır. Fakat takı, bir cümlelerin başka bir cümleye atfî yapmasına aracılık ederse bu, bir kelamın diğer bir kelamla ilişkilendirilmesi olarak düşünülmüştür. Bu durumda edat, yargıda ortaklığı beyan etmeyen soyut lafzî bir atfî harfî olarak görülmüştür. Böylesi bir bağlaç, iki biçimde istimal edilmiştir. Aynı zamanda ilk yargıdan ayrı kalmak olması hasebiyle bundan, kelamın anlamının iptal edilmesi kastedilmiştir. İkincisi ise ilk yargının hükmünü kaldırmamakla birlikte bir olaydan diğerine soyut geçiş olarak görülmüştür. (Hüseyin, 2013: 39; İbn Âşûr, 1984: XVI/226)

İdrab manası veren harflerden bir diğerinin em morfemi olduğu bildirilmiştir. Bu takı, aslında ilk söylenen kelamın sona erdirilmesi ve ardından yeni bir cümlelerin başlaması için vazedilmiştir. Böylelikle o, cümleye idrab manası eklemiştir. Nitekim {قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ...} "Hiç körle gören bir olur mu yahut karanlıklarla aydınlık eşit olur mu?" diye sor. Yoksa Allah'ın yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da bu iki yaratma arasındaki benzerlikten dolayı mı şaşırıyorlar?..." (er-Ra'd, 13/16) ayetinde bağlacın idrab belirttiği beyan edilmiştir. Bu ayetteki ikinci em bağlacı, em-i munkatî olarak 'Hayır, hayır! Aksine onlar, Allah'a ortaklar tutmuşlardır.' anlamında alınmıştır. Bu bağlamda Ferrâ (ö.516/1122), bu duruma dil bilginlerinin بل أم أنت رجل ظالم örneğinde em morfemi بل أم أنت رجل ظالم şeklinde tefsir etmiş ve anlamı da ona göre beyan etmiştir. (el-Meydânî, 1996: I/442) İdrab manası ifade etmek üzere Arap dilinde kullanılan mana harflerinden bir diğerinin ise ev takısı olduğu bildirilmiştir. Zira Ferrâ, ev bağlacının bel manasına geldiğini ifade etmiştir. (el-Murâdî, 1985: I/38) Nitekim o, bağlacın bu durumuna {وَأَرْسَلْنَا إِلَىٰ مِثْلِهِ أَلْفًا أَوْ يَزِيدُونَ} "Bir defa daha onu yüz bin ya da daha fazla kişiye elçi olarak gönderdik." (es-Saffât, 37/147) ayetini delil

TİDSAD

olarak göstermiştir. Sıbeveyhi ise bel bağlacı için yukarıda öne sürdüğü iki ilkeyi taşıması halinde ev morfeminin idrab ifade edeceğini bildirmiştir. Bazı nahiv bilginleri ise ev bağlacındaki idrab manasının mutlak olduğunu belirtmişlerdir. Bunu ileri sürenler, Saffat suresinin az önce zikredilen ayetini buna kanıt göstermişlerdir. Kûfeli lisan uleması ise herhangi bir şart olmaksızın ev edatının idrab ifade ettiği görüşünü benimsemiştir (el-Murâdî, 1985: I/38). Lakin (لَكِنَّ) bağlacının da iptida harfi olması halinde idrab manası verdiği bildirilmiştir. (el-Murâdî, 1985: I/101) Bu duruma {لَكِنَّ اللهُ يَشْهَدُ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ أَنْزَلَهُ بِعِلْمِهِ} "Fakat Allah sana indirdiğine şahitlik eder. Onu kendi ilmi ile indirdi. Melekler de şahitlik ederler. Şahit olarak Allah yeterlidir." (en-Nisâ, 4/166) ayeti delil olarak gösterilmiştir.

Kurân'da idrab, idrab-ı iptali, idrab-ı intikali ve mahzûf bir cümleden yapılan idrab-ı mahzûfi olmak üzere üç biçimde istimal edilmiştir. Bunlar, çalışmanın devamında işlenmiştir.

1. İptali İdrab Üslûbu

Nahiv uleması, idrab-ı iptalinin anlamını açıklamak için hayli çaba sarf etmiştir. Nitekim o, ilk hükmün iptal edilmesi ve muhtevasının yok edilmesi, ardından gelen hükme geçilmesi إبطال الحكم şeklinde tanımlanmıştır. (Salih el-Fûzân, 2012: I/263) İdrab bir de ilk yargının silinmesi, hata veya unutma sebebiyle ondan vaz geçilmesi هو إبطال هو إبطال olarak da tarif edilmiştir. (İbn Yaîş, 1988: VIII/105) Bu durum için Zeyd'in gelmesi ile yolculuğa çıkmasının arasını telif etmek mümkün görülmemiştir. Bu yüzden Zeyd'in gelme eylemi iptal edilmiş, buna karşın yolculuğa çıkma eylemi işleme konulmuştur.

Yeri gelmişken burada idrab-ı iptalinin tanımında geçen galat ve nisyan sözcüklerinin de tanımlanması gerekmiştir. Galat, bir şeyle ilgili kişinin zihninde oluşan yanılmasından dolayı onun yerine başka bir şeyi koyması ve ardından yanılmanın kaybolup gerçeğin ortaya çıkması olarak belirlenmiştir. İşte burada dilin, yanlış bir şeyi kasıtsız olarak ifade etmesi olarak anlaşılmıştır. Mesela, رأيت رجلا بل امرأة cümlesinde kişi, bir kadın gördüğünü ifade etmiş, ancak dili daha evvel işe girip bir adam gördüğünü beyan etmiştir. Daha sonra söz sahibi, bundan vaz geçmiş ve bir kadın gördüğünü net olarak belirtmiştir. Nisyan ise akılda olmadan ve habersizce bir şeyin yerine başka bir şeyin konulması olarak tanımlanmıştır. (Hüseyin, 2013: 40) Zira matuf aleyh, kasıt olmadan önceden belirtilmiş, ardından söylenenin hatalı olduğu görülmüş ve badehu ondan vaz geçilmiştir. Mesela bir kimsenin عندي رجل بل غلام demesi, buna örnek verilmiştir. Bu sözün sahibi, öncelikle yanında bir adam olduğunu beyan etmiş, daha sonra beyanının hatalı veya yanlış olduğunu görmüştür. Bunu düzeltmek için de yanında aslında bir çocuk bulunduğunu ifşa etmiştir. Burada her iki durumda da idrab-ı iptali gerçekleşmiştir. Fakat yine de akla şöyle bir soru takılmıştır. İdrab-ı iptali ile ilgili söylenenlerin tümü, Allah'ın kelâmı Kurân'da var mıdır? Eğer varsa hangi bağlamda vardır? Zira Allah, {إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ} "Kesin olarak bilirsiniz ki bu vahyi, kuşkusuz biz indirdik ve onu mutlaka koruyan da yine biziz." (el-Hicr, 15/9) ayetinde şerefli kitabı Kurân'ı korumayı taahhüt etmiştir.

İdrab kavramının sınırları iyice belirlendiği için Allah kelâmı ile Arapların sözü arasında büyük bir farkın olduğuna temas edilmiştir. Bu bağlamda unutma veya galat gibi insan kelâmında her zaman olan bir şeyin, Allah kelâmında olması ve rabbimizin ondan idrab yapması pek mümkün görülmemiştir. Bu yüzden ulema, Kurân'da sadece idrab-ı intikali türünün bulunduğunu ve idrab-ı iptali şeklinin bulunmadığını beyan etmiştir. Bu ulemadan birinin, İbn Hâcib (570-646)

diğerinin ise İbn Mâlik (ö.672/1274) olduğu tespit edilmiştir. (İbn Hâcib, 1982: II/214; Radî el-Esterâbâzî, 1978: III/1233)

Ancak Kurân ayetleri dikkatli incelendiğinde idrab-ı iptali ve idrab-ı intikali şeklinde her iki türüyle idrabın Kurân'da yer aldığı ve yer yer bazı ayetlerde de kullanıldığı tespiti yapılmıştır. Bir farkla ki Kurân'da geçen idrab-ı iptali kullanımları, hata veya unutmadan kaynaklanmamıştır; aksine onlar, kâfirlerin sözlerine mukabil yapılmış idrab-ı iptali türleri oldukları tespit edilmiştir. Allah kelamı olan Kurân'da sabit ve müsellemler bir görüş olarak fahiş bir hata veya unutmamanın olmadığına bütün ulemanın ittifak ettiği görülmüştür. Nitekim Ebû Hayyân (ö.745/1344)⁴ aşağıya alınan görüşünde tam olarak bu hususu dile getirmiştir: "Bel bağlacı, öncesindeki iptal etmeden ve ortadan kaldırmadan sadece intikal ifade eden bir mana harfi olarak tanımlanmıştır. Eğer bel bağlacının ardından bir kavmin sözü aktarılmamış, onun yerine Allah'tan haber verilmiş ise bu tür bir idrabın, kesinlikle Kurân'da olduğu bildirilmiştir." (Ebû Hayyân, 1983: IV/103). Bir de bir kavimden bahsedilirken yapılan anlatım türü söz konusu ise böylesi bir durum için idrab-ı iptalinin Kurân'da olması uygun bulunmuştur. Nitekim Sabbân (ö.1206/1792) bu hususa şu ifadesiyle açıklık getirmiştir: "Eğer vaz geçilen kelimeler mekul bir söz ise bel bağlacının idrab-ı iptali olabileceği beyan edilmiştir. Eğer böyle değil de matuf aleyh olan kelimeler, bir kavil ise bel edatının idrab-ı intikali olacağı beyan edilmiştir." (es-Sabbân, 1997: III/113) Bilginlerin bu konudaki görüşleri, iki kısımda incelenmiştir. İlk kısımdaki İbn Hâcib ve İbn Mâlik gibi bilginler, bel morfeminin ifade ettiği idrab-ı iptali türünün Kurân'da olmadığını iddia etmişlerdir. İkinci kısımdaki bilim adamları ise idrab-ı iptali biçimiyle bel edatının Kurân'da mevcut olduğunu tespit etmişlerdir. Fakat yine de onlar bunu ifade ederken, idrab-ı iptalinin Allah kelamından doğmadığını, olsa olsa müşrikler ile münafıkların sözlerinden yapıldığını da sözlerine eklemişlerdir. Bu durumu açıklamak adına { وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ } "Hal böyle iken bazıları, 'Rahman çocuk edindi.' dediler. Hâşâ! O, bundan münezzehtir. Bilakis o evlat dedikleri, lütuf ve ihsana mazhar olmuş kullardır." (el-Enbiyâ, 21/26) ayetine yer verilmiştir. Görüldüğü üzere burada bel takısı, idrab ifade etmek üzere kullanılmıştır. Bir de edatın, her iki türünün bu ayet için geçerli olduğu beyan edilmiştir. Zira onun idrab-ı intikali bildirdiğini beyan edenler, müşriklerden verilen haber açısından bir idrab-ı intikali olduğunu belirtmişlerdir. Zira Allah'ın verdiği bu haber, içinde asla şek ve şüphe olmayan bir haber olarak gerçek ve doğru kabul edilmiştir. Burada idrab üslûbunun *kavil*den olduğu tespit edilmiştir. Fakat ayetteki bel morfeminin idrab-ı iptali ifade ettiğini ileri sürenler, müşriklerin Allah'ın çocuk edindiğine dair iddialarının iptal edilmesine yönelik olarak kullanıldığını dile getirmişlerdir. Buna göre ayetteki bel takısının, *mekul*den yapılan bir idrab-ı iptali türüne delalet ettiği beyan edilmiştir. Her iki görüşe iyice odaklanıldığında ciddi bir biçimde anlamı canlı kılan mananın genişliği, rahatlıkla metinden ortaya çıkarılmıştır. (Hüseyn, 2013: 41) Bu durum, metni sınırlayan manayı veren Kurân delaletinin derinliğini bize açmıştır. Bu, Kurân'ın mucize bir yönü olarak görülmüştür. Burada idrab-ı iptali olduğu bilinen bazı ayetlere temas edilmiştir.

2. Ayetlerden İptali İdrab Üslûbu Örnekleri

* Bu medenî ayette yüce yaratıcı { وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُونَ } "Yahudiler 'Kalplerimiz perdelidir!' dediler. Aksine inkârları sebebiyle Allah onlara lanet etmiştir. O

⁴ Her ne kadar yazar bu eseri, (ö.414/1023) tarihinde vefat eden Ebû Hayyân et-Tevhidî'ye atfetmiş olsa da bu atf, yanlıştır; doğrusu, (ö.745/1344) tarihinde vefat eden Ebû Hayyân el-Endelüsî olmalıdır.

yüzden onlar, çok az inanırlar." (el-Bakara, 2/88) bilgisine yer vermiştir. Ayetteki bel bağlacının idrab-ı iptali kullanımına örnek olduğu bildirilmiştir. Burada Allah, küfürleri ve kendilerini hakikatin bekçileri olarak görmeleri sebebiyle Allah'ın kulaklarını sağırlaştırdığı, gözlerini körelttiği batıl taraftarlarını tanıtmıştır. Hâlbuki onlar, Kurân'ı ve onun mucizelerini en önce tasdik etmesi gereken dini gruplardan biri olarak görülmüştür. Kurân'ı onaylamak şöyle dursun onlar, Hz. Peygambere gelerek 'Kalplerimiz perdeli ve kılıflıdır ve üzerlerinde de perdeler vardır.' demişlerdir. Böylelikle onlar, bir hakikati sulandırmaya çalışmışlardır. Bu da kalplerinde olduğunu söyledikleri perde veya kılıfın, esasında kendi elleriyle yaptıkları sebebiyle oluşmuştur. Allah'tan gelen bir şey, asla değildir. Bu nedenle onlar, muhatapların zihninde algı oluşturmayı hedeflemişlerdir. İddialarını çürütmek ve temelsiz olduğunu ortaya koymak için ayette bel bağlacı, idrab etmek üzere kullanılmıştır. Buradaki idrab, mekul bir sözden yapılmış bir idrab değildir. Zira kalplerinin bu hali, artık bir vakıta haline gelmiştir. Bu yüzden idrab, kalplerinin kılıflı olduğuna dair sözlerinden ötürü yapılmıştır. Zira bütün kalpler, doğruyu idrak etme ve hidayeti kabul etme vasfıyla donatılmış olarak yaratılmıştır. Oysa kılıf ya da perdeler, haktan uzaklaşmaları ve gerçekleri inkâr etmeleri yüzünden kendi tasarrufları ile bizzat oluşturdukları aslında gerçekliği olmayan bir durum olarak tespit edilmiştir. Bu nedenle onlar, Allah'ın lanetini çoktan hak etmişlerdir. Allah, bu ayette onların melun olmalarını inkârlarına bağlamıştır. Sadece bu değil tabii ki, dahası onlarda bu hakikatleri kabul edenlerin, çok az olduğu da beyan edilmiştir. Böylelikle ayetteki bel idrab edatı, az önce açıklanan hakikatler ile gerçekleri, en ince ayrıntısıyla ve en net şekliyle bize resmetmiştir. (et-Taberî, 1984: I/408; Ebû Hayyân, 1983: I/301; ez-Zemahşerî, 1976: I/295)

* Allah, bu medenî ayette yine yahudilerle ilgili {وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى تَهْتَدُوا قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا} "Onlar, 'Yahudi veya hıristiyan olun ki doğru yolu bulasınız.' dediler. Sen de onlara de ki 'Hayır! Biz, hanif olan İbrahim'in dinine uyarız. O, müşriklerden değildi.'" (el-Bakara, 2/135) açıklamasını yapmıştır. Ayetteki morfemin idrab-ı iptali kullanımına örnek olduğu bildirilmiştir. Kurân, yahudilerle ilgili oldukça fazla malumat vermiştir. Zira onlar, buldukları her batıl yol ve sapıklığa dalmışlardır. Buna mukabil Kurân batılı ve taraftarlarını deşifre etmek ve onların gittikleri yolun dalalet ve sapıklık olduğunu beyan etmek için indirilmiştir. Ayrıca inişinin üzerinden uzun bir süre geçmiş olmasına karşın Kurân, yine de müslümanların onlara karşı tetikte olmaları gerektiğini beyan etmek için de nazil olmuştur. İşte bu Kurân ayeti bize, boş, saçma sapan ve akıl dışı yahudi iddialarından bir diğerini daha açıklamıştır. Ayrıca Kurân, hakikat yanında hiçbir gerçekliği bulunmayan bir iddialarını da gündeme getirmiştir. Bir de onlar, kendileri için uygun gördükleri yahudi ve hıristiyan dinlerine bağlı iki grubun hidayette olacağı iddiasını da yeniden güncel hale getirmişlerdir. Fakat onların bu iddialarına karşı yapılan ilahi reddetme, Hz. Muhammed'in diliyle gerçekleştirilmiştir. Allah, Hz. Muhammed'den onlara şu mesajı vermesini istemiştir. Müslümanlar, asla yahudi ve hıristiyanların istediği ve dediği gibi onların dinlerine tabi olmamıştır. Bu açıdan Hz. İbrahim'in dini, müslümanları davet ettikleri yahudi ve hıristiyan dinlerinden tamamen farklı bir din olarak görülmüştür. Allah, bel morfemi ile onların bu iddiaları ve sözlerinden idrab yapmıştır. (el-Kurtubî, 1952: II/139; Ebû Hayyân, 1983: I/305-306) Bel edatı, onların {كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى تَهْتَدُوا} şeklindeki sözlerini iptal etmek, (Hüseyn, 2013: 42) ayrıca hak dinin yegâne gerçek ve sahîh din olduğunu, bunun da senin getirdiğin ve Hz. İbrahim'in temsil ettiği din olduğunu ispat etmek için getirilmiştir. (Ebû Hayyân, 1983: I/306)

* Allah, bu medenî ayette müslümanların savaşta kaybettikleri canlar için ölüp gittiklerinin vurgulanmasını istememiştir. Çünkü ayette *وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ* {Allah yolunda öldürülenler için 'ölüler' demeyin. Hayır, hayır! Dediğiniz gibi onlar ölü değillerdir. Aslında onlar diridirler, fakat siz, bunu fark edemezsiniz." (el-Bakara, 2/154) beyanına yer verilmiştir. Ayetteki bel bağlacının idrab-ı iptali kullanımına örnek olduğu bildirilmiştir. Bedir savaşı ve o harpte şehid olanlar hakkında bu ayet nazil olmuştur. Bu, müslümanların müşriklerle giriştikleri ilk büyük savaş olarak görülmüştür. İşte bu ayet, o savaşta şehid olan müminlerin üzüntülerini hafifletmeyi hedeflemiştir. Bu yüzden de ayette 'Falanca öldü, filanca da öldü ve dünyalıkları gitti.' gibi sözlerin söylenmesine yasak getirilmiştir. Bunun yerine öldürülerek şehid olanların ebedi bir hayatta olduklarının ve orada yaşadıklarının beyan edilmesi emri tavsiye edilmiştir. (Ebû Hayyân, 1983: I/448) Zira başka bir ayette *وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ* {فرحين بما آتاهم الله من فضله ويستبشرون بالذين لم يلحفوا بهم من خلفهم ألا خوف عليهم ولا هم يحزنون} {يستبشرون بنعمة من الله وفضلٍ وأن الله لا يضيع أجر المؤمنين} "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma! Bilakis onlar diridirler; Allah'ın lütuf ve kereminden kendilerine verdikleriyle sevinçli bir halde rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadırlar. Arkalarından gelecek ve henüz kendilerine katılmamış olan şehid kardeşlerine de hiçbir keder ve korku bulunmadığı müjdesinin sevincini duymaktadırlar." (Âlu İmrân, 3/169-171) denilmiştir. Müslümanların söylemesine yasak getirilen bir şeyin içeriğinden idrab-ı iptali yapılmıştır. Bu durumda ayet, 'Onlar diridirler.' şeklinde takdir edilmiştir. Yoksa mananın 'Hayır, onlar diridirler.' şeklinde anlaşılması doğru değildir. Çünkü ayet, muhataplara bu haberin iletilmesini hedeflemiştir. Bu sebeple ayetteki *أَحْيَاءٌ* sözcüğü, hazfedilmiş bir müptedanın haberi kabul edilmiştir. Bu açıdan sözcük, idrab belirten bel takısından sonra gelmiş bir istinaf olarak değerlendirilmiştir. Allah'ın ayette yer verdiği *وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ* ifadesi, şehidlerin yaşadığı hayatın, bu dünya insanı için hissedilebilir olmadığını ve madde ötesi olduğunu beyan etmek için gelmiştir. Fakat yine de bu hayatın, ruhların mutlak yaşamı üzerine ilave edilmiş ayrı bir yaşam olduğu varsayılmıştır. Çünkü ruhlar için bir yaşamın varlığından ve onların, sürekliliğinden söz edilmiştir. Dahası onlar, cennete giririldiklerinde veya cehenneme atıldıklarında orada kendilerine yapılan azabı ya da yararı hissetme ve ayrıca haşır esnasında cesede girme kabiliyetinde var edilmişlerdir. Allah yolunda şehid olanların içinde olduğu yaşam ise cennet nimetleri ile yüce âlemlerden yararlanma idraklerine ve kemale doğru giden bir inkişafa sahip bir hayat olarak değerlendirilmiştir. (İbn Âşûr, 1984: II/46)

* Allah, bu medenî ayette *وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوْ لَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ* {Onlara 'Allah'ın indirdiğine uyun.' denildiğinde 'Hayır, biz atalarımızdan gördüğümüze uyarız.' derler. Ya atalarının akıllı bir şeye ermemiş ve doğru yolu bulamamışlarsa!" (el-Bakara, 2/170) şeklinde biri akıl diğeri hidayet olmak üzere doğru bilgiye ulaşmanın iki yolunu müşriklere göstermiştir. Ayetteki bel bağlacının idrab-ı iptali kullanımına örnek olduğu bildirilmiştir. Bu metinde müşrikler ile Hz. Peygamber arasında geçen diyalogun bir sahnesine yer verilmiştir. Hz. Muhammed, onları hakka tabi olmaya ve Allah'ın indirdiği Kurân'da temsil edilen hak yola davet etmiştir. Nitekim onlar, Allah'ın peygamber eliyle gerçekleşen bu davetini reddetmiş, ona olumsuz yanıt vermiş ve kalplerine iyice yerleşmiş olan atalarının batıl yollarından gideceklerini beyan etmişlerdir. İşte burada da idrab, müşriklerin lisanı üzerinden yapılmıştır. Bu bakımdan bel edatı, idrab-ı iptali olarak değerlendirilmiştir. Zira takı ile Allah'ın dinine bağlanma iptal edilmiş ve babalarının dinine tabi olmaları ise tespit edilmiştir. Bu açıdan Ukberî (ö.616/1219), konuyla ilgili olarak "Bel bağlacıyla burada birinciden idrab yapılmıştır. Yani müşrikler 'Biz, Allah'ın indirdiğine tabi olmayız.' demişlerdir.

Bu nedenle ayette bir kıssadan diğerine yapılmış bir geçiş yoktur." bilgisine yer vermiştir. (el-Ukberî, 1886: I/139) Açıkçası burada bağlaç, idrab-ı iptali için gelmiştir. Ayette müşriklerin hak dine uyması gibi sadece tek bir konudan söz edildiği için idrab-ı intikali olması doğru kabul edilmemiştir. Bu yüzden idrab, batıl ve dalalet yollarına tutunmak suretiyle kâfirlerin durumlarını tahlil etmiştir. Ayet, bize müşriklerin yaşadığı zulmet halini de açıklamıştır. (Hüseyin, 2013: 43) Çünkü onlar, babalarının içinde buldukları dalalet ile davet edildikleri imanın nuru arasındaki farkı temyiz edecek bir akla sahip varlıklar olarak görülmemişlerdir. Hem "Kalplerimiz perdelidir." sözünü söyleyen böylesi insanların bu iki şey arasındaki farkı görmeleri nasıl beklenebilir ki!..

* Yüce Allah, bu medenî ayette yüz yıl uyuttuktan sonra uyandırdığı kişiyle ilgili bilgi vermiştir. Ayetteki bel bağlacının idrab-ı iptali kullanımına örnek olduğu bildirilmiştir. Ayetin metni ve meali şöyledir: {أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ } "Yahut evlerin duvarları çatıları üzerine yıkılmış, ıssız bir kasabaya uğrayan kimsenin durumu gibidir. Bu kişinin 'Bütün buraları öldükten sonra Allah nasıl diriltecek?' demesi üzerine Allah, onu yüzyıl ölü olarak tuttu, sonra diriltti. 'Ne kadar kaldın?' diye sordu. 'Bir gün veya günün bir kısmı kadar kaldım.' dedi. Allah, 'Hayır, yüzyıl kaldın.' buyurdu..." (el-Bakara, 2/259) ayetinde ben-i israilin bir peygamberine işaret edilmiştir. Onun, Üzeyir (a.s) olduğu ve uğradığı şehrin ise beytül-mukaddes olduğu beyan edilmiştir. Babil kralı Buhtunnasr tarafından yakılıp yıkıldıktan sonra oraya uğramıştır. O, bu bölgenin imar edilemeyeceğini ve orada yaşamın yeniden canlılık kazanamayacağını düşünmüştür. Fakat bunu insanlara söylediğinde kendisiyle alay edileceğini de sanmıştır. Buna mukabil o, insanlara olaylardan söz etmeye ve onlara Allah'ın kudretini açıklamaya çalışmıştır. Tam bu sırada Allah onu yüz yıl ölü halde bırakmıştır. Daha sonra oranın nasıl imar edildiğini gösteren ve ölüleri nasıl dirilttiğini ifade eden Allah'ın eşsiz kudretini izhar etmek için onu yüzyıl sonra yeniden diriltmiştir. Böylelikle gerçekte geçen zamanın yüz yıl olduğunu, Allah'a ve üstün kudretine dair kalplerinde en ufak bir şüphe ve hastalık olanların da kanaatlerini çürütmek ve geçersiz kılmak için bel bağlacı, idrab-ı iptali biçimiyle kullanılmıştır. Netice itibarıyla bu ayette idrab, Allah'ın kudretinin her şeye yettiğini göstermek üzere kullanılmıştır. (Ebû Hayyân, 1983: II/292; el-Âlûsî, 1983: III/22; İbn Âşûr, 1984: II/443) Aslında biz, burada Allah'ın nebisi Üzeyir'in imanından asla şüphe içinde değiliz. Ancak, insanlar nezdinde delillerin daha somut, elle tutulur, gözle görülür, daha etkili ve tesirli olması, en nihayet insanın psikolojisinde daha canlı bir etki etki oluşturması için buradaki hitap, kuşların diriltilmesine ve Hz. İbrahim'in kıssasına benzer olarak getirilmiştir.

* Medine'de nazil olan bu ayette Allah, cimrilik ederek mallarını stoklayan ve onları fakirlerle paylaşmayanlar hakkında bir beyanda bulunmuştur. Ayetteki bel bağlacının idrab-ı iptali kullanımına örnek olduğu bildirilmiştir. Ayetin metni ve meali şöyledir: {وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِمَا أَنَاءَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَّهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخُلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ } "Allah'ın lütfundan kendilerine verdiği nimette cimrilik gösterenler, sakın bunun kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar, bilakis bu onlar için çok kötüdür. Cimrilik ettikleri şey kıyamet günü boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah, yaptıklarınızdan haberdardır." (Âlu İmrân, 3/180) Çünkü cimrilik, Allah'ın kötilediği ve Araplar arasında hayli yaygın olan toplumsal örflerin dışladığı oldukça olumsuz bir nitelik olarak görülmüştür. Öyle ki onlar, cimrilikten uzak duranları övmüşler ve meselâ Hâtim et-Tâî (ö.578) gibi cömertlerin şöhretini de cümle âleme ilan etmişlerdir. Müslümanların yaşamını

düzenleyen ana ilkeler kitabı olarak Kurân ise bunun doğrusu olan cömertliğin ve onu hak edenlerin kimler olduğunu açıklamak için gelmiştir. Gerçekte bu Kurân nassı, münafıkların durumunu açıklamak için indirilmiştir. Zira onlar, yardıma çağrıldıkları her yerde mutlaka yardımdan uzak durmuşlar ve cimrilik de etmişlerdir. Onlar, bununla yetinmemiş, ayrıca diğer insanların da kendileri gibi cimrilik etmelerini telkin etmişlerdir. Nitekim "Onlar, öyle kimselerdirler ki hem kendileri cimrilik ederler hem de diğer insanlara cimrilik yapmalarını emrederlerdi." (en-Nisâ, 4/37) ayetinde onların bu durumuna değinilmiştir. Dağılıp gitmeleri için Hz. Peygamberin yanında olanlara yardım edilmemesi gerektiğine dair sözler de etmişlerdir. Bu ayetin, müslümanlar hakkında indiği görüşü asla doğru kabul edilmemiştir. Çünkü o dönemlerde müminler, böylesi bir cimrilik nifakından uzak durmuşlardır. Bu nedenle çoğu müfessir bu ayetin, zekâtın verilmesine karşı çıkanlar hakkında indiğinde görüş birliğine varmışlardır. Bu durumu yapsa yapsa o dönemde ancak münafıklar yapmıştır. (ez-Zeccâc, 1998: I/492; ez-Zemahşerî, 1976: I/483; İbn Âşûr, 1984: III/29) İşte idrab, burada cimrilik edenler ile zekâta karşı çıkanların bu davranışlarının, kendileri için daha hayırlı olduğunu iddia edenlerin bu tutumlarının yanlışlığını vurgulamak için işe koşulmuştur. Fakat gerçekte onlar, hakikaten cimriliklerini inatla sürdürmüşlerdir. Nitekim bu, onlar açısından tamamen şer olarak görülmüştür. Böylelikle idrab yoluyla cimriliğin, gerçekten büyük bir şer olduğu açıklanmıştır. Ayrıca nekesliğin daha hayırlı bir şey olduğu ve malı korumayı amaçladığı düşüncesinin anlamsızlığı beyan edilmiştir. (Hüseyin, 2013: 44)

* Yine medenî olan bu ayette Allah, yahudilerin kendilerini temize çıkarmaları ve buna ilişkin ileri sürdükleri kanıtlara temas etmiştir. Ayetteki bel bağlacının idrab-ı iptali kullanımına örnek olduğu bildirilmiştir. Ayetin metni ve meali şöyledir: {أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنفُسَهُمْ بَلِ اللَّهُ يُزَكِّي مَن يَشَاءُ وَلَا يُلْظَمُونَ فِتْيَانًا} "Kendilerini temize çıkaranlara ne dersin? Hayır, Allah dilediğini temize çıkarır ve kimseye de kıl payı kadar haksızlık edilmez." (en-Nisâ, 4/49) Bu ayet, "Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz..." en-Nisâ, 4/48) ayetiyle tehdit edilmeleri, Allah'a ortak koşmadıkları, aksine "Biz Allah'ın oğulları ve dostlarıyız." (el-Mâide, 5/18) beyanı ile kendilerinden söz ettiği özel ve birinci sınıf kulları oldukları izahı üzerine yahudiler hakkında nazil olmuştur. İbn Abbas (ö.68)'in anlattığına göre yahudilerden bir grup, çocuklarıyla birlikte Hz. Peygamberin huzuruna gelmişler ve ona, bu sabilerin bir günahının olup olmadığını sormuşlardır. Bu soruya Hz. Peygamber, onların bir günahlarının olmadığı cevabını vermiştir. Bunu duyan yahudiler de kendilerinin bu günahsız çocuklardan farksız olduklarını, onlar gibi günahsız ve masum olduklarını beyan etmişlerdir. Onlar, geceleyin küfür ifade eden bir şey söylemediklerini ve yine gündüzün küfür anlamına gelecek bir günah da işlemediklerini beyan etmişlerdir. Yahudiler kendilerini temize çıkarmada çok ileri gidince Allah, insanın kendisini temize çıkarmasının saçma olduğunu ve buna asla itibar edilmemesi gerektiğini beyan etmiştir. Zira temize çıkarma yetkisinin, Allah'ta olduğunu hatırlatmıştır. İşte {بَلِ اللَّهُ يُزَكِّي مَن يَشَاءُ} "Hayır, Allah dilediğini temize çıkarır..." ayetindeki bel edatı, idrab-ı iptali olarak değerlendirilmiştir. Çünkü takı yoluyla Yahudilerin, kendilerini temize çıkarma işlemini iptal edilmiş, onun yerine Allah'ın dilediği kulunu tezkiye edeceğini ve dilemesinin itaatine bağlı olduğunu açıkça beyan edilmiştir. Çünkü Allah, işlerin iç yüzünden haberdar olduğu için kullarının günahsız olup olmadığını belirleme yetkisini kendine saklamıştır. Onların kendilerini temize çıkarmaları, işin hakikatini bilmeyen ve asla da bilemeyecek olan kimseler tarafından yapıldığı için çok yakışsız bir tutum olarak değerlendirilmiştir. Böylelikle idrab, yahudilerin ve onlar gibi olanların kendilerini günahsız olarak saymalarının, kesinlikle faydasız olduğunu ve bunu yapma

hakkının, Allah da olduğunu beyan etmek üzere ayete yerleştirilmiştir. (er-Râzî, 1981: X/130; ez-Zemahşerî, 1976: I/533; Ebû Hayyân, 1983: III/270; Ebü's-Suûd, 1983: II/64)

* Bu medenî ayette Allah, yahudilerin Allah ile ilgili yanlış tutumlarından birini daha vahiyle tenkit etmiştir. Ayetteki bel bağlacının idrab-ı iptali kullanımına örnek olduğu bildirilmiştir. Ayetin metni ve meali şöyledir. {وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلَعْنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ} 'Yahudiler 'Allah'ın eli bağlanmış!' dediler. Asıl kendi elleri bağlanmış ve bu söyledikleri söz yüzünden lanetlenmişlerdir. Olay, onların dediği gibi değildir. Aksine Allah'ın iki eli de açıktır ve dilediği gibi infak eder..." (el-Mâide, 5/64) Allah, yahudilere o kadar cömert davranmıştır ki onlar, insanlar arasında en çok mala sahip millet olmuşlardır. Buna mukabil seçilen elçiyi inkâr ederek ve onu yalanlayarak isyan edince Allah, verilen rızık bolluğunu almıştır. Bunun sonucunda içlerinde kibirli biri, o çirkin 'Allah'ın eli bağlıdır.' sözünü dillendirmiştir. Hiç biri de sarf edilen o kötü sözü yadırgamamıştır. Bu nedenle o ağır sözü, sanki hepsi söylemiş gibi hepsine nispet edilmiştir. (ez-Zemahşerî, 1976: I/628; Ebû Hayyân, 1983: III/522; el-Kurtubî, 1952: VI/238) Onlar, Allah'ın elinin bağlı olduğunu dile getirmekle aslında, onu cimrilikle nitelendirmek istemişlerdir. Çünkü onlar, öteden beri kişinin karşılıksız bir şeyler vermesini el figürü ile ifade etmişler, cömertlik ve bolluğu ifade etmek için el açıklığı tabirini kullanmışlardır. Bu bağlamda onlar, قَبِضَ يَدَهُ ، قَبِضَ يَدَهُ ifadelerini söylemiş, ama onların Kurân hariç عَلَّ يَدَهُ deyimini dile getirdikleri görülmemiştir. Öyle de olsa bu, çok güçlü bir istiare olarak algılanmıştır. Çünkü bu özelliği beyan edilen bir kimsenin, kısa zamanda elinin açılması asla beklenmemiştir. Bu nedenle tabirin, aşırı cimriliği ve onarılmaz bir pintiliği ifade etmiş olması düşünülmüştür. Allah, o meşum sözlerine 'Aksine Allah'ın iki eli de sonuna kadar açıktır.' cevabını vermiştir. Çünkü nimetleri sayılamayacak ve miktarı bilinmeyecek kadar fazla olan Allah'ın, çok cömert bir ilah ve elleri de tamamen açık bir rab olduğu beyan edilmiştir. Buna göre bel idrab edatı, yahudilerin Allah ile ilgili dile getirdikleri olumsuzluğu reddetmek ve Allah'ın, âlemlerden hiç kimsenin sayamayacağı ve miktarını belirleyemeyeceği nimetlerini izhar etmek ayete (Hüseyin, 2013: 45) yerleştirilmiştir. (İbn Âşûr, 1984: IV/234) Zemahşerî (538/1114)'ye göre buradaki bel edatı, yahudilerin sözlerini geçersiz kılmak için kullanılmıştır. Bu da Allah'tan cimriliği uzaklaştırmak ve cömertliğin en ileri düzeyini ona nispet etmek için başvurulmuş etkili bir kanıt ve müthiş bir delildir (ez-Zemahşerî, 1976: I/628).

* Bu mekkî ayette Allah, Hz. Yusuf'a yapılan yanlışlığı ve zulmü dile getirmiştir. Bu sırada ayette bel edatına yer verilmiştir. Ayetteki bel bağlacının idrab-ı iptali kullanımına örnek olduğu bildirilmiştir. İlgili ayetin metni ve meali şöyledir: {وَجَاءُوا عَلَىٰ قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ} "Gömleğinin üstünde uydurma bir kan izi de gösterdiler. Yakub, 'Hayır, nefsiniz sizi kötü bir iş yapmaya sürüklemiş; artık bana düşen ancak güzelce sabretmektir. Anlattığınız şeyler karşısında bana yardım edecek olan da sadece Allah'tır.' dedi." (Yusuf, 12/18) Bu ayet, Hz. Yusuf'un kıssasından önemli bir sahneyi canlandırmıştır. Zira bu sahnede kardeşler, onu kuyuya atmada ittifak etmişler, gömleğini çıkarmışlar, sahte bir kana bulamışlar ve yalancılıktan kurdun onu yediğini apaçık bir yalan olarak iddia etmişlerdir. Bu nedenle ayette sıfat olması gereken kelime mübalağa ifade etmesi için mastar olarak kullanılmıştır. Bununla sanki onun, yalanın ta kendisi ve en katıksız olduğu vurgulanmak istenmiştir. Nitekim Araplar çokça yalan konuşana هو الكذب بعينه والزور بذاته demişlerdir. Ancak Allah'ın elçisi Yakub, onların bu yalanına kanmamıştır. Zira gömlekte herhangi bir yırtığın olmaması, kardeşlerin gözünden kaçmıştır. Nitekim Hz. Yakub, oğluyla ilgili bu olayı ilk duyduğunda büyük bir çığlık atmış ve gömleğinin kendisin getirilmesini emretmiştir. Ardından

getirilen gömleği almış, onu yüzüne gözüne iyice sürmüş ve ondaki kan ile yüzü kanlanıncaya kadar da ağlamıştır. Daha sonra akli başına gelen Yakup, gömleği incelemiş ve ardından "Allah'a yemin olsun ki ben, şimdiye kadar bu kurttan daha yumuşak karakterli bir kurt görmedim." demiştir. "Çocuğumu yemiş fakat gömleğine hiçbir şey yapmamıştır." demiştir. Bazı ulema, Yusuf'un gömleğinde kardeşlerin sahtekârlığını ortaya çıkaran üç kanıt olduğunu beyan etmiştir. Buna göre o mintan, kardeşlerin yalan söylediklerini işareti sayılmış, yüzüne sürdüğünde yeniden görmeye başlamış ve en nihayet arkadan yırtıldığında da Hz. Yusuf'un beratına delil kabul edilmiştir. (ez-Zemahşerî, 1976: II/203; er-Râzî, 1981: XVIII/103; Ebü's-Suûd, 1983: IV/260) Hz. Yakub, diğer oğullarının Yusuf'u öldürmeye yeltenmelerindeki kötülük, besledikleri kıskançlık ve bu yüzden kendisine yalan söylemeleri gibi şer planlarından haberdar edilmiştir. İdrab burada, Hz. Yusuf'u kurdun yediğine ilişkin iddiayı iptal etmek, onu kuyuya atmaya sevk eden içlerindeki şeytani duygu ve düşünceleri ortaya çıkarmak için getirilmiştir. Ayrıca idrab, Kurân'ın da belirttiği gibi daha sonra ucuz bir pahaya satılması hakikatini de ortaya sermiştir.

* Mekkî olan bu ayette Allah, Lut peygambere gelen iki meleğin getirdiği azap emrine temas etmiştir. Ayetteki bel bağlacının idrab-ı iptali kullanımına örnek olduğu bildirilmiştir. İlgili ayetin metni ve meali şöyledir: {قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ} {قَالُوا بَلْ جِنَّاتِكُمْ بِمَا كَانُوا فِيهِ يَمْتَرُونَ} "Lut onlara 'Siz buralarda çok tanıdık kimselerden değilsiniz.' dedi. Onlar ise 'Öyle ama biz sana, insanların kuşkulandıkları azap haberini getirdik.' Dediler." (el-Hicr, 15/62-63) Lut toplumu şeytana uymayı sürdürüp, körü körüne inkârcılıkta ve küfürde aşırı gidince ilahi irade, üzerlerine azabın gönderilmesine karar vermiştir. Daha önceden Hz. Lut, bu topluma elçi olarak gönderilmiştir. Azabın ineceğini haber vermek üzere ona iki melek görevlendirilmiştir ki bu ayet, iki melek ile bu elçi arasında geçen konuşmanın bir bölümünde alınmıştır. Ayetteki مُنْكَرُونَ ifadesi, elçinin iki melekten hoşlanmaması ve onları yadırgaması manasında anlaşılmıştır. Elçi, iki meleğin başına bir şey gelmesinden de endişe duymuştur. İki melek, ona kendisinin hoşlanmadığı şey ile gelmediklerini beyan ederek yanıt vermiştir. Aksine onlar, düşmanına karşı elçiye şifa veren ve sevinilecek bir şeyi, yani toplumuna sürekli vadettiği azabı getirdiklerini söylemişlerdir. (ez-Zemahşerî, 1976: III/317) Elçi, zaten bu azabı, inanmadığını gördüğünde toplumuna evvelce vadetmiştir. Fakat onlar, bunu kuşkuyla karşılamışlar, olabileceğini düşünmemişler ve bu haber yüzünden Hz. Lut'u yalancı saymışlardır. Buna karşın melekler, işin tüm detaylarıyla elçiye anlatmışlardır. Bütün bunlardan sonra elçiye nasıl bir kötülük arız olsun ve başına bir sıkıntı gelsin ki! Ebü's-Suûd (ö.982/1574) tarafından dile getirilmiş olan bu görüşün, oldukça makul bir görüş olduğu söylenmiştir. (Ebü's-Suûd, 1983: V/83) Bu bel bağlacındaki idrab, Hz. Lut'un Allah'ın kendisine zafer nasip etmeyeceğine ilişkin kanısını iptal etmek için gelmiştir. Buna göre mana, 'Biz seni yardımsız koymadık. Biz seni, onların arasında yapayalnız bırakmadık. (Hüseyn, 2013: 46) Aksine biz, sürekli olarak azap ile onları tehdit ettiğinde seni yalanlamayı sürdürdükleri için yok edilecekleri azabı sana getirdik.' şeklinde takdir edilmiştir. Bu durumda ayette iki tane idrabın olduğu belirtilmiştir. İlk idrab, Hz. Lut'un endişe duyduğu iğrenç fiilin melek misafirlerine yapılabileceği hissine kapılmasından ötürü meleklerin gelmediği, aksine onu düşmanlarından kurtaracak olan azabı, sevinci, huzuru ve mutluluğu getirdikleri anlamında malum korkunun sonucundan yapılmıştır. İkinci idrab ise, azabın gelmesini yalanlamak veya ona şüphe ile bakmaktan yapılmıştır. (Ebû Hayyân, 1983: V/461; el-Âlûsî, 1983: X/40) Bunlar, Hz. Lut ile melekler arasında inanmadıklarında başlarına gelecek azabın gerçekleşmesi ve toplumuna yaptığı tebliğde söylediklerinin aynen gerçekleşmesi gibi iki açıdan ülfet

oluşturmuştur. İşlerin çıkmaza girdiği her zaman, mutlaka Allah'ın yardımı nebilerine yetiştirilmiş olması, olayın hakikatini beyan etmiştir.

* Bu mekkî ayette Allah, müşriklerin ayetlerdeki bazı meseleleri farklı şekilde algılama ve anlamalarından ötürü ileri geri konuşmalarına cevap vermiştir. Ayetteki bel bağlacının idrab-ı iptali kullanımına örnek olduğu bildirilmiştir. Ayetin metni ve meali şöyledir: **﴿وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾** "Biz, bir ayetin yerine başka bir ayeti getirdiğimiz zaman -ki Allah neyi indireceğini çok iyi bilir- 'Sen sadece uyduruyorsun.' dediler. Öyle değil, fakat onların çoğu bilmezler." (en-Nahl, 16/101) Allah, bu ayette bize, münafıkların akıllarının kıt olduğunu, çok az dengeli olduklarını, çok az iman ettiklerini ve hatta iman etmeleri beklenmeyen bir kavim olduklarını beyan etmiştir. Böylelikle ilm-i ezelde Allah, onların şakilerden olacaklarını takdir etmiştir. Zira onlar, nasih ve mensuh ayetlerin hükümlerini müşahede ettiklerinde Hz. Peygamberin (İbn Kesîr, 1996: IV/604) bir iftiracı olduğunu ifade ettiklerini söylemişlerdir. Netice itibariyle buradaki idrab, önceki uydurmalarındaki gibi, Kurân'a karşı gerçekleştirdikleri başka bir uydurmayı yani şüpheye bulaşmış bir uydurmayı iptal etmiştir. Önceki uydurma ise yeri ve makamı itibariyle muhalif gibi görünen ayetlerle Kurân'dan olarak inen diğer ayetler arasında kasten bir sulandırma girişiminde bulunmuşlardır. Hâlbuki bu değişiklikler, şiddet ile yumuşama arasında ya da umum ile husus açısından dikkate alınacak şeyler olarak görülmüştür. Ya da ihtilafı konum ve gaye ya da bağlı bulunduğu hallere ilişkin olan diğer ihtilaflar olarak takdir edilmiştir. (İbn Âşûr, 1984: X/30) Allah, bu sebeple "Hayır, hayır! İş, asla onların dediği gibi değil. Aksine onların çoğu gerçeği bilmezler." diyerek idrab yapmıştır. Yani aksine hakikatten haberleri olmamış veya çoğu, ayetlerde yapılan değişikliklerdeki hikmetleri görememiştir. Hükmün onların çoğunluğuyla ilişkilendirilmesinin, aslında bir kısmının bu durumdan haberdar olduğu halde sırf terslik ve inat olsun diye inkâr etmeleriyle alakalı olduğu beyan edilmiştir. (el-Âlûsî, 1983: X/3) Allah, burada iki parçacıktan oluşan idrabı münafıkların durumuna göre belirlemiştir. Onların bir kısmı, hükümlerin değiştirilmesi veya nesh edilmesindeki hikmeti kavrayamamış, diğerleri ise bunlardan haberli olmalarına rağmen küfür ve inatlarından sebebiyle karşı çıkmayı sürdürmüşlerdir.

* Bu mekkî ayette Allah, Hz. İbrahim ile kavmi arasında cereyan eden karşılıklı konuşmadan alınmış bir sahneyi dikkatlere sunmuştur. Ayetteki bel bağlacının idrab-ı iptali kullanımına örnek olduğu bildirilmiştir. Ayetin metni ve meali şöyledir: **﴿قَالُوا أَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ أَمْ أَنْتَ مِنَ اللَّاعِبِينَ﴾** { قَالَ } "Onlar da 'Bize gerçeği mi getirdin, yoksa bizimle oyun mu oynuyorsun!' diye sordular. İbrahim ise 'Hayır, sizin rabbiniz, göklerin ve yerin rabbidir; onları o yaratmıştır; ben buna şahitlik edenlerdenim.' diye cevap verdi." (el-Enbiyâ, 21/55-56) Bu diyalog, Hz. İbrahim ile kavmi arasında cereyan etmiştir. Onların üslûplarından elçinin sözlerini mizaha yordukları, delilinin güçlü olduğunu anladıklarından toplumdaki değerine binaen onu batıla nispet etmedikleri ve onunla iyi geçinmeye çalıştıkları sonucu çıkarılmıştır. Zira bu sözleriyle onu, لَاعِبٍ olarak tanıtmamış, daha derin bir şaka yaptığını düşünerek abarttığını söylemek için eğlenceciler grubundan bir kişi olarak kabul etmişlerdir. Öyle ki o sözü söyleyen bir kişi sanki eğlenceyle anılan, eğlenceyle muttasif olan bir gürühtan sayılmıştır. Baş tarafındaki istifham, zahirine göre değerlendirilecek bir istifham değildir. Aslında o, anlamsız bulma, tuhaf görme ve uzak kabul etmeyi ifade eden bir soru olarak görülmüştür. Hz. İbrahim, yine kendilerinin مِنَ اللَّاعِبِينَ sözlerinden bir idrab yaparak onlara cevap vermiştir. (Hüseyin, 2013: 47) Çünkü idrab ile elçinin eğlenceci olmadığı ve gökleri yaratan rabbin de gerçek rableri olduğu beyan edilmiştir. Yani putlarının, esasında

küçük birer rabler olmadığı ve gökleri ve yeri yaratmaktan aciz oldukları beyan edilmiştir. Aksine taptıkları fiziksel putlar, taşlardan yontularak yapılmıştır. (İbn Aşûr, 1984: IX/174) Böylelikle onların sözleri iptal edilmiş, gökleri ve yeri yaratan Allah'a yaptığı hakiki davet izhar edilmiştir. Bu heykeller, yeryüzünde neyi yaratmışlar ki!.. Yaratmak nere onlar nere!...

* Bu mekkî ayette Allah, yeryüzünde büyüklük taslayanlar ile zayıf bırakılanlar arasında kıyamette sürüp giden bir tartışmaya yer vermiştir. Ayetteki bel bağlacının idrab-ı iptali kullanımına örnek olduğu bildirilmiştir. İlgili ayetin metni ve meali şöyledir: {قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لِلَّذِينَ اسْتَضَعُّوا أَنْتُمْ صَدَقْتُمْ عَنِ الْهُدَىٰ بَعْدَ إِذْ جَاءَكُمْ بَلْ كُنْتُمْ مُجْرِمِينَ} {وَقَالَ الَّذِينَ اسْتَضَعُّوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا بَلْ مَكْرُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ إِذْ تَأْمُرُونَنَا أَنْ نَكْفُرَ بِاللَّهِ وَنَجْعَلَ لَهُ أَنْدَادًا وَأَسْرُوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأُوا الْعَذَابَ وَجَعَلْنَا الْأَغْلَالَ فِي أَعْنَاقِ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ} "Büyüklük taslayanlar horlananlara 'Size doğru yol gösterildikten sonra sizi ondan biz mi çevirdik? Hayır, günah işleyenler sizdiniz.' derler. Horlananlar, büyüklük taslayanlara şöyle bir cevap verirler: 'Bilakis! İşiniz gece gündüz dolap çevirmektir; bize Allah'ı inkâr etmemizi ve ona ortaklar koşmamızı telkin ediyordunuz.' Sonunda azabı görünce içten içe yanarlar. Biz de inkârcıların boyunlarına halkalar geçiririz. Onlar ancak yapıp ettiklerinin karşılığını görürler." (Sebe, 34/32-33) Bu ayet, bir kıyamet sahnesini, orada iki grubun birbirleriyle olan diyalogunu zihinlerde canlandırmıştır. Birinci grubun müstekbirler, diğerinin ise birincilerden duyduklarına itaat eden müstezaflar olduğu beyan edilmiştir. Bu yüzden müstezaflar, Allah'ı inkâr etmelerinin sebebini müstekbirlerin kendilerini ona iman etmelerini engellemekle açıklamışlardır. Yani onlar olmasaydı müminler gibi kendilerinin de iman edeceklerini vurgulamışlardır. Aksine müstekbirler, müstezafların sözlerini reddetmiş ve imansızlıklarının kendileriyle ilişkilendirilmesinin haksızlık olduğunu belirtmişlerdir. Gerçekte inançsızlıklarının asıl sebebini, kendilerinin sürekli günah ve kötülük işlemeye meyilli bir toplum olmalarında aranması gerektiği belirtilmiştir. Zira ayette 'Siz zaten mücrim bir kavimsiniz.' denilerek durumları net olarak tespit edilmiştir. Yani, bu durumda olmaları, tamamen kendi seçimleri yüzünden başlarına gelmiştir. Bu arada çok zor durumda kalan müstezaflar, 'peki, gece gündüz yaptığımız hilelere ne olacak!' dile getirerek onlara bir hamle yapmışlardır. Böylece onlar, ilk idrabı dikkate alarak başka bir idrab ile diğerlerine yanıt vermişlerdir. Allah'a iman etmemek veya onu inkâr etmek, iddia edildiği gibi bizim kendiliğimizden yaptığımız bir şey değildir. Aslında gece gündüz sürekli olarak tuzaklara çekilmemiz ve şirke ya da küfre itilmemiz, inkâra saplanmamızın en önemli nedenleridir. Bazı müfessirler bu anlama tefsirlerinde işaret etmişlerdir. (el-Beydâvî, 1984: 567; Ebû Hayyân, 1983: VII/383; el-Âlûsî, 1983: XXII/145; Ebû's-Suûd, 1983: VII/134; el-Kurtubî, 1952: XIV/303; ez-Zemahşerî, 1976: III/290-291) Her iki bel takısı, idrab-ı iptali ifade etmek üzere kullanılmıştır. İdrab, bazı gerçekleri ispat etmek üzere istimal edilmiştir. Buna göre her tabi olan, kıyamet günü uyduğundan kendini temize çıkarma gayretine girişmiştir. Hatta onlar, bu kadarla kalmamış, daha ileri giderek Allah'ın huzurunda birbirlerini cürüm ile suçlamışlardır. Bu durum, aslında müstekbirlere uyanların nefislerinin gerçekte hastalıklı bir yapıda olduklarını göstermiştir. Hâlbuki elçilerin tebliğ ettiği hakikatler, hilekârların öyle basit atraksiyonlarıyla engel olamayacakları kadar açık ve net mesajlar olarak görülmüştür. Ayet, yine de liderlerin gece meclislerinde insanlardan bir kısmını sapıtmak yoluyla hafif de olsa bir etkilerinin olduğunu beyan etmiştir.

* Bu medenî ayette Allah, İslam ile şereflenen bazı kabile mensuplarının Hz. Peygamber karşı sergiledikleri olumsuz tavırları gündeme almıştır. Ayetteki bel bağlacının idrab-ı iptali kullanımına örnek olduğu bildirilmiştir. İlgili ayet ve meali şöyledir: {يَمُنُونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا قُلْ لَا تَمُنُوا

{عَلَيْ إِسْلَامِكُمْ بَلِ اللَّهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَاكُمْ لِلْإِيمَانِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ} yapmış gibi gösteriyorlar. Onlara, 'İslam'a girmenizi bana yapılmış bir iyilik sanmayın! Eğer dürüst olacaksanız kabul etmelisiniz ki asıl Allah, sizin için iman yolunu açarak size lütufta bulunmuştur.' gerçeğini ilan et." (el-Hucurât, 49/17) Bu ayet, herhangi bir zorlama olmadan kendi isteklerine bağlı olarak İslam ile onurlanan ben-i esed kabilesi hakkında inmiştir. (Hüseyin, 2013: 48) Fakat onlar, sırf kendi iradeleriyle İslam dini benimsemelerini, Hz. Peygambere karşı bir koz olarak kullanmaya kalkışmışlardır. Bunu daha da ileri taşıyarak diğer kabileleri gibi kendilerinin, Hz. Peygamber ile savaşa girişmediklerini, dahası çocuk, aile ve malları ile geldiklerini beyan etmişlerdir. Burada Allah, onların İslam ile şereflenmelerini bir vesile kılmalarını ve bunu dikkate alarak başıbozuk davranışlarda bulunmalarını tenkit etmiştir. Böylece iddialarında dayandıkları deliller boşa çıkmış, bel bağlacıyla da başa kakmaları reddedilmiştir. Zira onlar, imana erdikleri için minnete kalkışmalarının yanlış olduğu beyan edilmiştir. Bu konumda minnet etmek, kendilerini bu yeni dinle onurlandıran Allah'ın hakkı olduğu beyan edilmiştir. Böylelikle onlar, isteyerek imana gelmişlerdir. Allah, onların iddialarına bakarak üzerinde buldukları durumu, iman olarak değerlendirmiştir. Dolayısıyla burada söz söyleme hakkı, minnetin Allah'ın hakkı olması bağlamında görülmüştür. Diyebilecekleri en uygun söz, kendilerinin iman etmiş bireyler olarak kabul edilmeleridir. Yani bir anlığına iman ettikleri varsayılsa, onlar bu imanlarını, Allah'ın kendilerine lütfettiği bir nimet olarak görmeleri gerektiği bildirilmiştir. Bu nedenle ayete *إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ* şartı ilave edilmiştir. Böylece idrab burada ilkin bakışta iman etmelerini, başa kakma aracı olarak görmelerinin doğru olmadığını ifadeye dökmüştür. İkinci olarak ise doğru düşünen kimseler olsaydılar esas faziletin, iddia ettikleri şeyde olmadığı, aksine onun, Allah'ın bir inamı ve bağıışı olduğu anlayışını öne alabileceklerine temas edilmiştir. Çünkü Allah, onları dalaletten hidayete erdirmiş ve imanla müşerref kılmıştır. (Hüseyin, 2013: 49)

3. İntikali İdrab Üslûbu

İdrab-ı intikali, her hangi bir iptal yapılmadan bir olaydan diğerine çıkış *خروج من قصة الى قصة من غير ابطال* olarak tanımlanmıştır. (el-Feyyûmî, 2006: 24) Ebû Hayyân ise bağlacın öncesinde geçenden hiçbir şey iptal etmeksizin bir konudan diğerine intikal *إنتقال من شئى إلى آخر من غير ابطال* olarak tanımlamıştır. (Ebû Hayyân, 1983: IV/103) Bu idrab türünün hem müfred hem de cümlelerde kullanıldığı beyan edilmiştir. Bir kimsenin *زيد بل عمرو* sözü, bu türe örnek olarak verilmiştir. Sözün sahibi, Zeyd'in geldiğini haber verdikten sonra, gelmenin Amr için de olabileceği duygusuna kapılmış, ardından *بل عمرو* demiştir. Yani o, bu kelamıyla aslında *بل جاء عمرو* demek istemiştir. Böylece bel bağlacı, birinciyi iptal etmeden bir haberden diğerine geçiş aracılık etmiştir. Yine birinin *جاء زيد بل أكرمت خالدا* demesi, bağlacın cümle olarak kullanılmasına örnek olarak verilmiştir. Zira kişi ilkin Zeyd'in geleceğini bildirmiş, fakat daha sonra aslında ona ikram ettiğini belirtmek istemiştir. İçlerinde İbn Hâcib ile İbn Mâlik'in yer aldığı bir grup nahiv bilgini, Kurân'da var olan tüm idrab istimallerinin, idrab-ı intikali olduğunu belirtmişlerdir. Buna karşın çoğu ulema, idrabın her iki çeşidiyle Kurân'da var olduğunu kabul etmişlerdir. Buna birinci bölümde kısmen değinilmiştir. İdrab-ı intikali üslûbu, ilkin ters gelen bir manadan başka bir anlama lafızlar ile yapılan geçişte varsayılan bir olgu olarak kabul edilmiştir. Bu manalar arasındaki hızlı geçişler ile birkaç kelimelik bir metindeki anlam öbeklerinin farklılığı, dinleyenlerin dikkatini celbeden bir unsur olarak görülmüştür. İdrab-ı intikali manasına benzer bir anlam verdiği ifade edilen hususlardan birinin de tahsis olduğu beyan edilmiştir. Birazdan açıklanacak olan Kurân ayetlerinde bu durum daha net bir şekilde

gösterilmiştir. Sonra idrab-ı intikalin ifade ettiği belağat sırlarına da temas edilmiştir. İdrab-ı iptali ile kıyaslandığında bunun, Kurân'da daha çok kullanıldığı görülmüştür. Zira idrab üslûbunun iptali veya intikali olmasındaki temel ayrıntı, mekulun halktan olması onu iptali, haktan olması ise onu intikali olarak tespit edilmesinde büyük yarar sağlamıştır. Çünkü Allah'ın keliminde iptalin asla söz konusu olmayacağı düşünülmüştür.

4. Ayetlerden İntikali İdrab Üslûbu Örnekleri

* Bu mekkî suredeki ayette Allah, müşriklere azabının gece veya gündüz gelmesinden emin olup olmadıklarına, azabın gelmesi halinde sadece ona yalvardıklarına temas etmiştir. Bu ayette idrab-ı intikali belirten bir bel morfemi kullanılmıştır. Ayetin metni ve meali şöyledir: {قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ أَغَيْرَ اللَّهِ تَدْعُونَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ} {بَلْ إِيَّاهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِنْ شَاءَ وَتَنْسَوْنَ} "De ki: 'Ne dersiniz, size Allah'ın azabı gelse yahut o vakit gelip çatsa size, Allah'tan başkasına mı yalvarırsınız? Doğru sözlü iseniz söyleyin bakalım!' Aksine, yalnız Allah'a yalvarırsınız. O da yalvarmanıza konu olan belayı dilerse kaldırır, siz de ortak koştuğunuz şeyleri unutursunuz." (el-Enâm, 6/40-41; Hüseyin, 2013: 50) Bu ayette idrab, intikali olarak gelmiştir. Çünkü konunun, asla iptal veya aldatmanın yapılamayacağı bir mevzu olmasından söz sahibi olanın Allah olduğu beyan edilmiştir. Bu nedenle Allah, ilk anlamdan başka bir gerçeğe dönmüştür. İlk anlamda, insanın fitratında yer edinmiş olan bir hakikate vurgu yapılmıştır. Bu ise insan yalnız başına iken ve bir bela içerisindeyken, mesela denizde olduğu bir sırada, gemisi su almaya başlasa en ufak bir şüphe duymadan kalbi tamamıyla Allah'a bağlanmış ve daha önce Allah'a eş koştuğu tanrıları da tamamen unutmuştur. Bundan sonra insanın naçar olarak sadece Allah'a dua edeceği gerçeği takdim edilmiştir. Sadece bu da değil, dahası insan, ona yöneldiği ve dua ettiğinde isteğini verecek olan ve başınızdaki belayı def edecek olanın da sadece Allah olduğunu görmüştür. Böyle bir durumda Allah'ın dışında ortak koştuğu her şeyi ve Allah'ı inkâr etmek için giriştiği her kavgayı insan, artık arkasında bırakmıştır. (el-Âlûsî, 1983: VII/149) Bu nedenle bel takısı, hem idrab ifade etmek, hem de ilk cümledeki olumsuz manayı iptal etmeden birinden diğerine geçmek için istimal edilmiştir. Zira önceki cümlede olumsuzluğa vurgu yapılmış ve putların, müşriklerin başlarına gelen azabı kaldırabilecekleri anlayışı tamamen alt üst edilmiştir. Böylesi bir inancın müşriklerde olması, iptali gerektirmemiştir. (Ebû Hayyân, 1983: IV/128; el-Kurtubî, 1952: VI/423; es-Semîn el-Halebî, 1986: IV/628)

* Bu medenî ayette Allah, Lut toplumunun yaptığı çirkin fiile ve onların çok müsrif bir kavim olduklarına temas etmiştir. Burada idrab-ı intikali belirten bel morfemi kullanılmıştır. Ayet ve meali şöyledir: {إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ} "Çünkü siz, kadınları bırakıp da cinsel tatmin için erkeklere yanaşıyorsunuz. Doğrusu siz taşkın bir milletsiniz." (el-Arâf, 7/81) Bu vahiy, Lut milletinin gerçekte ne yaptığını açıklamak için gelmiştir. Zira onlarla ilgili bilgiler, Kurân'da çokça zikredilmiştir. Bu yüzden Kurân, ilkin onların mevcut statülerini yani, kadınları terk edip erkeklere büyük bir şehvetle varmaları gerçeğini açıklamıştır. Ardından bel edatı ile ilgili bir başka hakikate, yani ifrata kaçma ve aşırı gitme gerçeğine intikal edilmiştir. Buradaki idrab, malum inkârlarından dolayı onları buna sevk eden amilin, yani her şeyde aşırı gitmeyi alışkanlık haline getirmelerinin bildirildiği idrab-ı intikaliye geçilmiştir. Yine idrab, malum inkârdan bütün ayıpları ve kusurları kendilerinde bir araya getirdiklerine ilişkin bir idrab-ı intikaliye dönülmüştür (el-Âlûsî, 1983: VIII/170). Buradaki idrabın ayette belirtilmeyen ama sonrasındaki verinden anlaşılan hazfedilmiş bir tümceden idrab olabileceği de söylenmiştir. Yani onlar, bu konuda hiçbir zaman ve hiçbir yerde haklı görülmemişlerdir. Zira onlar, daima aşırılığa kaçan ve sınırları asla gözetmeyen bir kavim haline dönüşmüşlerdir. Bu idrab ile bir

olaydan, yine asilikte sınır tanımayanlar olduklarını haber veren başka olaya geçiş yapılmıştır. (Ebû Hayyân, 1983: IV/334; Ebû's-Suûd, 1983: III/245) Bir de bunun, o toplumun bu kötü fiili kanıksamaları ve ayette kınanmaları dikkate alınarak yapılmış bir idrab olarak da görülmüştür. Ya da onların çirkin eylemlerini bildirmekten rezaletlerinin neşet ettiği ve şehvetlerine uymayı sağlayan tutumları yüzünden onları ilzam eden bir hükmün çıkmasına aracılık eden bir idrab olabileceği de dikkatlere verilmiştir. Bu, alışkanlık zaten haline getirdiklerine ek olarak ayrıca yaptıkları ekstra bir bozgunculuk olarak aşırılığa kaçtıklarına temas edilmiştir. Aslında isyanları bununla sınırlı görülmemiş, aksine şehvetlerini gidermek ve olumsuz işlere girişmek gibi konularda da aşırılık etmişlerdir. (ez-Zemahşerî, 1976: II/92)

* Bu mekkî ayette Allah, insan ve cinlerin çoğunu cehenneme dolduracağını, zira gözleri, kulakları ve kalpleri olduğu halde görmediklerini, duymadıklarını ve anlamadıklarını beyan etmiştir. Bu ayette idrab-ı intikali belirten bir bel morfemi kullanılmıştır. Ayetin metni ve meali şöyledir: {وَلَقَدْ دَرَأْنَا لِحَبَشَةٍ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَّا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَّا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَّا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلَّ هُمْ أَصْلًا أُولَٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ} "Yemin olsun biz, cinler ve insanlardan birçoğunu cehennem için yarattık. Onların kalpleri vardır ama kavrayamazlar; gözleri vardır ama göremezler; kulakları vardır ama işitmezler. Onlar tıpkı hayvanlar gibidirler. Hatta onlar, hayvanlardan da daha sapkındırlar. İşte asıl gafiller, kesinlikle onlardır." (el-Arâf, 7/179; Hüseyin, 2013: 51) Bu mesaj, Allah'ın yarattığı ve kendisine ibadet etmelerini istediği iki âleme yani insan ve cin âlemine özel olarak verilmiştir. Ayetteki دَرَأْنَا ifadesi, halekna manasında kullanılmıştır. Bu konu, tefsir külliyatında detaylı olarak ele alınmıştır. Buna göre Allah, varlıkları henüz yaratmadan evvel onların ne tür işler işleyeceklerini bilmesine rağmen, onları yaratmayı murat etmiş, gökleri ve yeri var etmeden elli bin sene evvel kendi indindeki kitabına yazmıştır. (İbn Kesîr, 1996: II/513) Müslim (ö.261/875)'de buna benzer bir hadisten söz edilmiştir. "Abdullah b. Amr'ın rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber, 'Gerçekten Allah, gökleri ve yeri yaratmadan elli bin sene evvel varlıkların rızıklarını, ecellerini ve kaderlerini takdir etmiştir. Allah'ın arşı o zamanlar su üzerindeydi.' buyurmuştur." (Müslim, 1955: 2653) Cehennemi dolduracaklar ile, evlilikten doğmayan, günah bir yolla birleşme olan ve çok çabuk ve kolayca inkâra hizmet eden gayr-i meşru çocukların kastedildiğine dair zayıf bir görüş beyan edilmiştir. (İzzeddin, 1996: I/1151) Allah onları kendilerine asla merhamet edilmeyeceğini bildirdiği kalpleri mühürlenmiş, hakkı tanınmak için gönüllerini işe koşmayanlar kılmış ve ibret almak için Allah'ın yarattığı varlıklara ibret nazarıyla gözlerini kullanmayanlar haline getirmiş, en nihayet kendilerine okunan ayetleri hiç dikkate almayanlar yapmıştır. Bu vaziyetleriyle onlar, anlayışlarını yitirmiş, görme yeteneklerini kaybetmiş ve işitme kabiliyetlerini mahvetmişlerdir. (ez-Zemahşerî, 1976: II/314) Kendilerini cehenneme ithal edecek şeyleri sürekli yapmaları ve kolayca oraya girmelerini sağlayan işlere dalmaları yüzünden Allah onları, sanki de cehennem için yaratılmış varlıklar kılmıştır. İşte kalbi mühürlenmiş kimseyi resmeden bu Kurân nassının dile getirdiği ilk hakikat ve ilk haberin bu olduğu beyan edilmiştir. Daha sonra Allah, ilk karardan idrab etmiş ve daha kötü bir şekilde özelliklerini belirttiği ikinci emre intikali sağlayan sözünü açıklamıştır. Zira Allah, 'Onlar, daha da sapkıntılılar.', yani hayvanlardan daha da sapkındırlar, buyurmuştur. Zira hayvanlar bile kendileri için faydalı ve zararlı olanları idrak etmişlerdir. Bu nedenle o canlılar, imkânları ölçüsünde zararlıyı defetme ve yararlıyı elde etme çabasını göstermişlerdir. Ayetin betimlediği insanlar ise onlar gibi bile değildirler; zira onlar, yararlı olanla zararlı olanın farkını görememişlerdir. Aksine dahası bunlar, emirlere karşı gelmişler, nimeti önemsememişler ve kendilerini elim bir azaba açık hale getirmişlerdir. Burada şu anlamda bir görüş de beyan edilmiştir. Bu canlılar, sahipleri tarafından bir şeyden uzak

tutunca onun emrine uymuşlar ve uzak durmuşlardır. Yine sahipleri o hayvanları, doğru bir şeye sevk edince onlar buna da tabi olmuşlardır. Bunlar ise hayırlı ve doğru hiçbir şeyi kendilerine yol edinmemişlerdir. Yine şöyle bir açıklama yapılmıştır: Erdemli olma ve onları öğrenme yeteneği bu canlılara verilmemiştir. Buna karşın insanlara bu özellikler verilmiş ve onlar, kendilerine lütfedilen bu özellikten de istifade etmişlerdir. Bunlar, o canlılara verilmesine bile onlar, isyana kalkışmamışlardır. Bu insanlar ise rablerine asi olmuşlar, hatta o hayvanlardan daha da kötü bir duruma düşmüşlerdir. Bazı ulema bu konuda şöyle bir görüş ortaya atmıştır: Ayrıca bu canlılar, sahiplerini tanımışlar, onları aramışlar ve onların sözünden dışarı çıkmamışlardır. Fakat bu insanlar ise rablerini tanımamış, onu anmamış ve ona itaat etmemişlerdir. Bu karşılaştırmada insanların, belirtilen ve belirtilmeyen işler bazında o canlılardan daha da sapkın oldukları görülmüştür. Bu durumda idrab, Allah' itaat etmeyen ile ilgili iki şekil tasvir etmiştir. Sonuçta ilkinin tespit etmiş, ardından da ikinciye geçiş yapmıştır. İlkinin göre Allah kendilerini var ettiğinden beri bunlar, ona itaat edebilecek bir düzeye kendileri hazır hale getirememişlerdir. (Hüseyin, 2013: 52) Bu durum, Allah katında ve onun ilminde zaten tespit edilmiştir. Diğer biçimin ise Allah'ın onları hayvanlar olarak nitelemesinde var olduğu beyan edilmiştir. Daha sonra Allah, onların durumunu hayvani özellikten daha öteye taşımış ve onların, bu canlılardan daha da sapkın olduklarını beyan etmiştir. Zira o canlılarda kısmen de olsa anlama ve algılama yetilerinin olduğu görülmüştür. Binaenaleyh insanlara bahşedilen itaat, bilgi gibi şeylerin, hayvanlara verilmesi halinde onların, mutlaka Allah'a bunlardan daha çok itaat edecekleri belirtilmiştir. Zira insanların bir kısmı, itaat bile etmemişlerdir. (el-Âlûsî, 1983: VI/449)

* Bu mekkî ayette Allah, Hz. Nuh ile toplumun elebaşları arasında geçen bazı konuşmalara yer vermiştir. Bu ayette idrab-ı intikali belirten bir bel morfemi kullanılmıştır. Ayetin metni ve meali şöyledir: {فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا تَرَاكَ إِلَّا بَشَرًا مِثْلَنَا وَمَا تَرَاكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَادُوا بِآدِي الرَّأْيِ} "Kavminin ileri gelen inkârcıları 'Biz seni ancak bizim gibi bir insan olarak görüyoruz. Sana sığ görüşlü ayak takımımızdan başkasının uyduğunu da görmüyoruz. Sizin bize karşı bir üstünlüğünüzün olduğunu da kabul etmiyoruz. Bilakis sizin yalancı olduğunuz kanaatini taşıyoruz.' dediler." (Hûd, 11/27) Bu ayette kendilerine gelen elçileri reddeden kâfirler güruhuna bir mesaj verilmiştir. Bu güruh, Nuh'un toplumu olup onun kendilerinden daha üstün olmadığını ispatlamaya ve onu neden kendilerine elçi olarak tayin ettiğini öğrenmeye girişmişlerdir. Nitekim onlar, 'Biz seni ancak bizim gibi bir insan olarak görüyoruz.' demişlerdir. Onlar, bir de elçiye uyanların, toplumun en düşük kesimleri olduğunu beyan ederek iddialarını ispata kalkışmışlardır. Onlar, Nuh'un elçi olarak kendilerinden daha üstün bir meziyetinin de olmadığını ileri sürmüşlerdir. Ardından zikrettikleri olumsuz durumdan dönmüşler, daha kötü ve çirkin bir nitelemeye intikal ederek sözlerine idrab ile son vermişlerdir. Daha kötü niteleme yapan bu inançsızlar, elçiyle birlikte müminleri yalancılar olarak görüp göstermişlerdir. Buradaki bel morfemi, idrab-ı intikali ifade etmiştir. Zira Nuh kavminin ileri gelenleri, onu ve ona uyanları tasvir ederken bir sıfattan diğerine intikal etmişlerdir. İdrab yapıldıktan sonra onu ve inananlarını yalancı olmakla itham etmişlerdir. Böylece onlar, oldukça fazla abartmışlar ve bunun sonucunda onun yalancı olduğunu beyan etmişlerdir.⁵

* Bu mekkî ayette Allah, gece ve gündüz başlarına gelebilecek belalara karşı müşrikleri kimin koruyacağına ve aslında onların Allah'ı anmaktan yüz çevirdiklerine dair bir beyanda

⁵ Yazar, müracaat ettiği eserlerde bu ayetin idrab-ı intikali olduğuna temas eden herhangi bir müfessiri görmediğini bildirmiştir. Bir önceki ayette anlatılanları dikkate alarak kendi görüşünü dile getirmiştir.

bulunmuştur. Bu ayette idrab-ı intikali belirten bir bel morfemi kullanılmıştır. Ayetin metni ve meali şöyledir: {قُلْ مَنْ يَكْفُرْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمَنِ بَلْ هُمْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ مُعْرِضُونَ} "De ki: 'Azap etmek istediğinde gece gündüz rahmana karşı sizi kim koruyabilir?' Yine de onlar, rablerini hatırlamaya yanaşmıyorlar." (el-Enbiyâ, 21/42) Allah'ın kudretini dikkate alırlar, onu kabul ederler ve nihayet alaya almaktan uzak dururlar diye Allah, Hz. Peygambere zorluk zamanlarında müşrikleri kimin koruduğunu sert bir dil ve eleştirel bir üslûpla sormasını emir buyurmuştur. Ardından cevabı beklenmeden Allah, هُمْ بَلْ demek suretiyle idrab yapmıştır. Yani Allah, Hz. Peygamberinden onları bırakmasını, onlara bir şey de sormamasını, aslında onların rablerinin zikrinden yüz çevirdiklerinden ötürü soruların herhangi bir tesir göstermeyeceğini beyan etmiştir. Bu nedenle onlara herhangi bir hatırlatma yapıp yapılmamasının durumu hiçbir şekilde değiştirmeyeceği ve onların yüz çevirmeye devam edecekleri bildirilmiştir. Bu yüzden ayette idrab, eşit düzeyde iki şey arasında oluşan bir azarlama biçiminde geçiş ve intikal ile gerçekleşmiştir. Müşriklerin ıslah olması için yapılan ilk azarlama ve rablerine sırt dönen topluluk olmalarından ıslahlarının beklenmediği ikinci azarlama intikal edilmiştir. Yani onların kınama ve azarlama ile yola gelmeleri, asla beklenen bir husus olarak görülmemiştir. Yani azap içinde kıvranarak bir açmaza girdiklerini ve rahmandan başka kendilerini koruyacak kimsenin olmadığını anlayabilmeleri için Allah, Hz. Peygamberden onlara soru yöneltmeyi ve azarlamayı bir süreliğine tehir etmesini ve onları kendi hallerine bırakmasını emretmiştir. (ez-Zemahşerî, 1976: II/573; Ebû Hayyân, 1983: VI/314; Ebü's-Suûd, 1983: VI/96; el-Âlûsî, 1983: XVII/51)

* Bu mekkî ayette Allah, müşriklere verilen mal ve evlatların onların hayrına olmadığını, aksine onların, bunun nedenini bilmediğini beyan etmiştir. Bu ayette idrab-ı intikali belirten bir bel morfemi kullanılmıştır. Ayet ve anlamı şöyledir: {أَيَحْسَبُونَ أَنَّمَا نُمِدُّهُمْ بِهِ مِنْ مَالٍ وَبَنِينَ} {نُسَارِعُ لَهُمْ فِي} "Sanıyorlar mı ki onlara mal ve evlatlar verirken yalnızca iyilikleri için çırpınıyoruz! Hayır, onlar işin farkına varamıyorlar." (el-Müminûn, 23/55-56) Bu ayette Hz. Peygambere biraz teselli verilmiştir. Çünkü Allah'ın verdiği nimetlerle kâfirlerin mallarına mal eklemeleri ve buna karşın yine de onu inkâr etmeleri Hz. Peygamberin zihnini meşgul etmiştir. Ayetteki أَيَحْسَبُونَ sözü, ister tümüne isterse bir kısım müşrik ya da kâfire yönelik olsun, husbana yönelik bir azarlama ve istifham-ı inkârî olarak görülmüştür. (Hüseyin, 2013: 53) Zira mevcut durumları, tıpkı bu husbanı doğru kabul edenleri hali gibi oluşu beyan edilmiştir. Bu nedenle böyle bir şeyin ondan uzaklaştırılması veya gönlünde yer işgal etmesine mahal vermemek için normalde kişilerde de bu sıfatın bulunması hoş karşılanmamıştır. (İbn Âşûr, 1984: IX/376) Badehu Allah, müşriklerin içinde yüzdüğü mal ve evlat nimetinin ne manaya geldiğini, onlara verilen bu mal ve evlat nimetleriyle aslında onların yavaş yavaş isyana dalmalarının sağlandığını ve daha fazla günah kazanmalarına neden olduğunu açıklamıştır. Oysan onlar, bununla Allah'ın kendilerini sevdiğini, bu yüzden nimetleriyle lütufta bulunduğunu, fayda ve yararları için gayret ettiğini, vaktinden evvel işlediklerinin karşılıklarının kendilerine verildiğini sanmışlar ve bunu, ona yormuşlardır. İyilik sahibi müminler, amellerinin karşılığının kendilerine ahirette verileceği müjdelenmiştir. Fakat kâfir ve müşriklere işledikleri hayırların ahirette bir karşılığının olmaması ve çok kötü bir yer olan cehennem yatacakları yer olması bağlamında dünyada işledikleri hayırların bir karşılığı olarak mal ve evlatla lütufta bulunması gibi bir mananın ayete verilmesini de uygun görülmüştür. Bu ayette bel edatı ile yapılan idrab, başka bir hakikatin beyan edilmesine zemin hazırlamıştır. Mal ve evlatla nimete ermeleri sebebiyle bunlar üzerinden yavaşça ayartıldıkları için sonuçta nelerin kendilerini beklediğini kavramakta aciz kalmışlardır. Böylelikle giderek tıpkı akılsız, duygusuz ve hissiz varlıklara

benzeyerek hayvanlaştıklarını da bilememişlerdir. (ez-Zemahşerî, 1976: II/573; Ebû Hayyân, 1983: VI/314; Ebü's-Suûd, 1983: VI/96)

* Bu mekkî ayette Allah, bir köleye sahip bir efendi ile birçok efendisi olan bir köleyi müşriklere örnek olarak vermiş ve bunların bir olup olmadıklarını düşünmelerini emir etmiştir. Bu ayette idrab-ı intikali belirten bir bel morfemi kullanılmıştır. Ayetin metni ve meali şöyledir: {صَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلًا فِيهِ شُرَكَاءُ مُتَشَاكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا أَلْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ} "Allah şöyle bir örnek veriyor: Bir adam var ki onun birbiriyle ihtilafı birçok ortak efendisi bulunmaktadır; bir adam da var ki bir tek kişiye bağlıdır. Şimdi bu iki adamın durumları eşit olabilir mi? Bütün övgüler, Allah'a mahsustur; fakat çoğu, bütün övgülerin Allah'a ait olduğunu anlamamakta direnmektedirler." (ez-Zümer, 39/29) Allah burada Hz. Muhammed'e hitap ederek kavmine şu örneği vermesini salık vermiştir. İki köleden birinin pek çok sahibi olanı hakkında ne düşünürsünüz? Aralarında ihtilaf ve zıtlıklar bulunan ortaklar, bu köle üzerinde otorite kurmaya çalışmışlardır. Her biri, onun kendine ait olduğunu ve sadece kendisinin verdiği emirleri yapması gerektiğini iddia etmişlerdir. Ortaklar ona sırayla iş yaptırmış, bu konuda birbirleriyle çekişmiş, değişik ve zor işlerde her biri onu, kendi tarafına çekmeye çalışmıştır. Sahibi ise bir ihtiyacı olduğunda kölesini savunmuştur. Köle, ortakların arasında kalarak afallamış ve bazen umursamazlık bile göstermiştir. Bu nedenle buyrulan işler, kölenin kalbini daraltmış ve düşüncelerini de felç etmiştir. Mesela o, yaptığı işten hangi ortağının memnun kaldığını bilememiş ve sorunlarını hangisine arz edeceğinden de umutsuz kalmıştır. Diğer köle ise sadece bir efendiye hizmet sunmuş ve tüm dikkatini ona yöneltmiştir. İstenilen hizmeti itaat ederek yerine getirmiş ve doğru işlerinde de efendisine güveneceğinden asla şüphe duymamıştır. Bütün dikkatini işine verdiği için kalbini de huzur kaplamıştır. Şimdi ey müşriklar, bu iki köleden hangisi, daha iyi ve güzel bir durumdadır? Allah, bu misalle, çeşitli tanrılara tapan bir müşrik ile sadece kendisine ibadet eden bir müminin durumları ortaya koymak istemiştir. Yine bu misal, çeşitli tanrılara tapan, her birinin onu kendine ibadete davet yetkisi olduğunu düşünen, bu konuda birbirleriyle çatışan, üstünlük kurmaya kalkan, neticede şaşırان, zayıflayan, hangisine tapacağına karar veremeyen, hangisine güveneceğini bilemeyen, kimden rızık isteyeceğinde kararsız kalan, tüm dikkatini kaybeden ve tümüyle akli çalışmayan bir kölenin durumuna ışık tutulmaya çalışılmıştır. Yine bu örnek, sadece bir tanrıya tapan, emirlerini yerine getiren, sevineceği ya da kızacağı meselelerin farkında olan, acil olan işlerinde ona lütufla davranan ve iyiliklerinin karşılığını ahirette vereceğini belirten diğer kölenin durumuna bir izah getirilmiştir. Bunların eşit olması mümkün görülmemiştir. (ez-Zemahşerî, 1976: VI/62) İşte ayet, bu hakikati açıklamıştır. Ardından Allah, başka bir idraba intikal etmiştir. Onu da, insanların çoğunun bunu anlamadığının beyan edilmesi oluşturmuştur. Ebü's-Suûd bu konuda şöyle bir açıklama yapmıştır: "Buradaki bel bağlacı ile, zikredilen biçimiyle iki kölenin bir olamayacağından insanların çoğunun yani müşriklerin olayı tam manasıyla bilemediklerini açıklamaya intikal eden bir idrab yapılmıştır." Böylelikle onlar, şirklerinde ve sapkınlık bataklığında bocalamalarını (Hüseyin, 2013: 54) sürdürmüşlerdir. (Ebü's-Suûd, 1983: VII/253; el-Âlûsî, 1983: XVII/51; el-Cemel, 1980: III/600)

* Bu mekkî ayette Allah, müşriklerin pek çok tanrıya tapmanın mı yoksa bir tek ilaha kulluk etmenin mi doğru olduğuna dair sözlerini aktarmış ve sırf Hz. Peygamberle çatışmak için onların bunu dile getirdiklerini ifade etmiştir. Onların düşmanlık besleyen bir topluluk olduklarının ifade edilmesi sırasında bir de bel bağlacı kullanılmıştır. Ayetin metni ve meali şöyledir: {وَقَالُوا آلِهَتُنَا خَيْرٌ أَمْ هُوَ مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِجْدَالًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِيمُونَ} "Onlar, 'Bizim tanrılarımız mı

iyi yoksa o mu?' diyorlar. Bu karşılaştırmayı sırf sana karşı çıkmış olmak için yapıyorlar. Onlar, gerçekten inatçı bir muhalefet sergiliyorlar." (ez-Zuhruf, 43/58) Bu, Hz. Peygamber ile Hz. İsa'nın durumunu açıklamak üzere kâfirler arasında geçen karşılıklı bir konuşmadan alınmıştır. Onlar, Hz. Peygambere kendi tanrılarının mı yoksa Hz. İsa'nın mı daha hayırlı olduğunu sorusunu cevaplamasını istemişlerdir. Allah, onların bu sözleriyle hakikatin peşinde olmadıklarını, buna mukabil, Hz. Peygamberle tartışmak niyetinde olduklarını elçisine bildirmiştir. Bu ihtardan sonra Allah, onların yaman bir düşman olduklarını belirterek daha berbat ve çirkin olan bir durumlarına parmak basmış ve bundan idrab-ı intikali doğmuştur. Yani onların, çatışmayı, tartışmayı ve cedelleşmeyi huy edinmiş birer varlık olduklarını ifade etmiştir. Böylece burada bel bağlacı, çirkin bir biçimden daha fena bir biçime tedrici olarak intikal eden bir idrab oluşturulmuştur.⁶

* Bu mekkî ayette Allah, müşriklerin topluluğunun yenilgiye uğrayacağını, arkalarına bakmadan dönüp kaçacağını, hâlbuki kıyamet gününe ayarlanmış bir randevularının olduğunu ve onun da çok acıklı olacağını beyan etmiştir. Bu bağlamda ayette bir bel takısına yer verilmiştir. Ayetin metni ve meali şöyledir: {سَيُجْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ} {بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَدْهَىٰ وَأَمْرٌ} "Yakında o topluluk da yenilecek ve arkalarını dönüp kaçacaklar. Ama asıl vadeleri kıyamet günüdür ve kıyamet günü şüphesiz daha dehşetli ve daha acıdır." (el-Kamer, 54/45-46) Bedir'deki büyük savaşta müslümanlar, onlara çok acı vermiştir. Çünkü müşrikler orada hem hazırlıklarını hem de sayılarını çok görmüşler ve bu gurur, onları günah kazanmaya sevk etmiştir. Hatta bununla yetinmemişler ve "Biz, zaferi hak etmiş bir topluluğuz" (el-Kamer, 54/44) bile demişlerdir. Allah, onların bu hadsiz sözlerine topluluklarının yenileceği ve arkalarını dönüp kaçacaklarına dair bir cevap vermiştir. Aslında Allah, onları dünyada hezimetle uğratmakla yetinmemiş, ayrıca ahiret düzlemindeki yerlerini de peşinen söylemiştir. Bu sebeple başka bir anlama intikal etmek için ayette idrab-ı intikali türüne yer verilmiştir. Bu idrab ile ahirette bulunacakları yer bildirilmiştir. Zira onlar ahirette, dünyada başlarına getirilen beladan daha büyük ve çetin bir azabı hak etmişlerdir. İdrab ile ayette, savaş alanındaki hezimetten ve çetin azaptan Allah'ın onlara ahirette revâ gördüğü daha zor ve acımasız bir azaba intikal edilmiştir. (Ebû Hayyân, 1983: VIII/183)

* Bu mekkî ayette Allah, yetiştirdikleri ürünlerin bir faydasını göremeyen ve varını yoğunu kaybeden bir çiftçiyi müşriklere örnek olarak getirmiştir. Bu arada ayette bir bel morfemi kullanılmıştır. Ayetin metni ve meali şöyledir: {إِنَّا لَمَغْرُمُونَ} {بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ} "O zaman siz, 'Doğrusu çok zarara uğradık! Daha doğrusu büsbütün mahvolduk.' derdiniz." (el-Vâkıa, 56/66-67) Yani ekin için yapılan harcamalar yüzünden büyük bir borç ve yük altına girdiklerini ikrar etmişlerdir. Ya da ayete dildeki غرم الرجل kullanımından hareketle insan borçlanmaya zorlanmıştır, anlamı da verilmiştir. Esasen الغرم ve sözlükte الغرام bir şeyle birlikte bir olumsuzluğun bulunması anlamında kullanılmıştır. Ya da rızıklarının telef olması hasebiyle kendilerinin helake uğradıklarını beyan etmişlerdir. Allah, bu beyandan sonra başka bir emre geçerek idrab yapmıştır. Bu, ilkinden daha önemli görülmüştür. Bu nedenle ona geçiş yapılarak idrab-ı intikali gerçekleştirilmiştir. Bunda da onların rızıklarından mahrum kaldıklarını ve onu elde edemediklerini beyan edilmiştir. Çünkü bu, onların bizzat kendi elleriyle işlediklerinin bir sonucu olarak görülmüştür. Çünkü onlar, bu tür amelleri işlemişler, bu yüzden malları helak

⁶ Yazar, müracaat ettiği eserlerde bu ayetteki bel bağlacına temas eden kimseyi görmediğini bildirmiştir. Bir öncekinde anlatılanlara kıyasla ayetteki bağlaçla ilgili düşüncelerini dile getirmiştir.

edilmiş ve mallarından elde edecekleri kâra (Hüseyin, 2013: 55) erişememişlerdir. (Ebû's-Suûd, 1983: VIII/198; el-Âlûsî, 1983: XXVII/149)

5. Mahzûfi İdrab Üslûbu

Ulema, bazı durumlarda sadece metinde yer verilmeyen hazfedilmiş bir cümlenin ayete takdir edilmemesi halinde idrabın oluşmayacağını beyan etmiştir. Buna, idrab-ı mahzûfi, yani hazfedilmiş bir cümleden yapılan idrab adı verilmiştir. Tefsirlerde yapılan araştırmalarda buna, bir idrab türü olarak yer veren bir müfessire rastlanılmamıştır. Fakat onlar, bu tür idrabı bundan evvelki idrab çeşitleri içinde mütalaa etmişlerdir. Fakat sadece Azîme'nin Dirâsât li Üslûbi'l-Kurân adlı eserinde buna yer verildiği tespit edilmiştir. (Azîme, 1972: II/2) Bu yüzden çalışmada mahzûf bir cümleden neşet eden idrab-ı mahzûfi üslûbu ayrı bir bölümde incelenmiştir. Zira idrab edatı, ayetlerde iş olsun diye kullanılmamıştır. Aksine bel edatı, hazif gerektiğinde başvurulan bir üslûp olarak değerlendirilmiştir. Önceki iki kısımda yapıldığı gibi buna bir tanım yapılmamıştır. Ayrıca bu türe dâhil ayetler, idrab-ı iptali ve idrab-ı intikali ile kıyaslandığında oldukça az olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle bu türle ilişkili ayetler, cümlenin hazf edilmesi dolayısıyla idrab-ı mahzûfi üslûbu adı altında işlenmiştir.

6. Ayetlerden Mahzûfi İdrab Üslûbu Örnekleri

* Bu medenî ayette Allah, müşriklere Allah'ın indirdiğine iman etmeleri istendiğinde onların atalarının dinine uyacaklarını söylemelerinden söz etmiştir. Bu bağlamda bir tane bel bağlacına yer verilmiştir. Ayetin metni ve meali şöyledir: {وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ } "Onlara 'Allah'ın indirdiğine uyun.' Denildiğinde, 'Hayır, atalarımızdan gördüğümüze uyarız.' dediler. Ya atalarının akli bir şeye ermemiş, doğru yolu bulamamışlarsa!" (el-Bakara, 2/170) Bu vahiy, insanın amellerinin tek temel ölçütünün, nesiller boyu nebilerin getirdiği Allah'ın hidayetine uymak olduğunun en net delili sayılmıştır. Müşriklerin babalarına ait bir dine yaptıkları davet ise Kurân'ın birçok yerinde de belirttiği üzere cehennem azabına çağıran şeytanın daveti olarak görülmüştür. Bu vahiyde mahzûf bir cümleden idrab yapılmıştır. Bu tümce ما أتبعنا عليه ابائنا şeklinde bir açılımla belirtilmiştir. (Ebû Hayyân, 1983: I/480; el-Kurtubî, 1952: II/210) Cümlenin gaip kipiyle kurulmasında Allah'a yapılan davetin ululuğuna ilişkin bir işaretin olduğuna vurgu yapılmıştır. Öncesinde bir nefîy olmamasına rağmen elçi, Allah'a yaptığı çağırışı net olarak ortaya koymuştur. Davet için ise ما أتبعوا ما أنزل الله şeklinde emir kipi kullanılmıştır. Müşriklerin Allah'ın indirdiğine tabi olmamakla ilgili sözlerine gelince bu nas, ما أتبع ما أنزل الله gibi olumsuz ile geçilmesi durumu gizlenmiştir. İfade ettiği icaz manasına ek olarak hazif, Kurân metninde neden olduğu çok harika bir unsur olarak görülmüştür. (Hüseyin, 2013: 56)

* Bu mekkî ayette Allah, kendisinin öldüren ve diriltten olduğunu, gece ile gündüzün sürekli değişiminin kendisinin belirlediğini, müşriklerin ise hala akıllarını kullanmadıklarını ifade etmiştir. Ardından bunların da tıpkı önceki benzerlerinin söylemelerini tekrar ettiklerinin vurgulandığı bir sırada bel bağlacı kullanılmıştır. Ayetin metni ve meali şöyledir: {وَهُوَ الَّذِي يُحْيِي } "O, yaşatan ve öldürendir. Gece ve gündüzün yer değiştirmesi onun eseridir. Artık aklınızı kullanmayacak mısınız? Buna rağmen onlar, hala eskilerin söylediklerine benzer şeyler söylüyorlar." (Müminûn, 23/80-81) Bu mesajdaki hitap, kıyamet gününe inanmayı reddedenlere yöneltilmiştir. Yine Allah, varlıklara yerleştirdiği hikmeti düşünemeyen, böylelikle öğüt alamayan ve aklını kullanamayanları yermiştir. Bu ayette de bir idrab-ı mahzûfi olduğu düşünülmüştür. Buna göre hazfedilmiş cümle

... قالوا... şeklinde takdir edilmiştir. (Ebû Hayyân, 1983: VI/418; el-Âlûsî, 1983: XVIII/57) Burada mahzûf bir cümle olduğu için bir idrab-ı mahzûfî söz edilmiştir. Zira ayeti zahirini şöyle bir mülahaza ettiğimizde muhataptan gaibe geçildiği görülmüştür. Bu durum, belki de idrabın iltifat sanatına dönüşmesini sağlamıştır. Bu durumda bel bağlacı idrab üslûbunda değil, ama atıf olarak görülmüştür. Bu durumda takdiri yapılan mahzûfun, idrab ileyih ile muvafık olduğu görülmüştür. Her iki görüşe dair açıklamalarda filin gaip sığasında olduğu dikkate alınmıştır. (İbn Âşûr, 1984: IX/400)

* Bu mekkî ayette Allah, Hz. İbrahim'in putlara yaptığı işlemi sorgulayan putperestlere ve onların saldırılarına temas etmiştir. Hz. İbrahim'in belki de büyükleri olan bir putun yaptığına işaret ettiği bir durumda ise bel bağlacına yer verilmiştir. Ayetin metni ve meali şöyledir: {قَالُوا "إِبْرَاهِيمَ" أَنْتَ فَعَلْتَ هَذَا بِالْهَيْتَانِ يَا إِبْرَاهِيمَ} {قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا فَاسْأَلُوهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْطَفِقُونَ} "İbrahim getirilince, 'Bunu ilahlarımıza sen mi yaptın?' dediler. İbrahim, 'Hayır, bu işi şu büyükleri yapmıştır. Eğer konuşabiliyorlarsa onlara sorun!' dedi." (el-Enbiyâ, 21/62-63) Bu ayetteki idrabın da yine bir idrab-ı mahzûfî olduğu ve cümlede var olmayan tümceden idrab yapıldığı beyan edilmiştir. Bu mevcut olmayan cümle ise {قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا} şeklinde takdir edilmiştir. Allah'ın elçisi Hz. İbrahim, bununla onları yalanlamayı ve aleyhlerinde bir delil ortaya çıkarmayı hedeflemiştir. Putları hakikaten gerçek ilah olsalar, kendilerinden bekleneni geciktirmeden yapabilecekleri beyan edilmiştir. Kudret sahibi değılseler zaten ilah olamayacakları vurgulanmıştır. (Ebû Hayyân, 1983: VI/324)

* Bu mekkî ayette Allah, daha evvel elçisinin hiç bir kitap yazmadığını ve okumadığını, aksi halde inkârcıların şüpheye düşeceğini beyan etmiştir. Bu bağlamda bir de bel bağlacına yer verilmiştir. Ayetin metni ve meali şöyledir: {وَمَا كُنْتُمْ تَتْلُونَ مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخْطُّهُ بِيَمِينِكُمْ إِذَا لَارْتَابَ} {بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الظَّالِمُونَ} "Sen bundan önce ne bir kitap okuyabiliyor ne de onu elinle yazabiliyordun; Öyle olsaydı gerçeği çürütmeye çalışanlar, kuşkuya kapılırlardı. Hayır, o Kurân, bilgiye mazhar kılınmış olanların akıllarına yatmış apaçık ayetlerdir. Ayetlerimizi zalimlerden başkası inkâr etmez." (el-Ankebût, 29/48-49) Bu ayet, esasen Kurân'ın Allah katından olduğunun delili sayılmıştır. Zira Hz. Peygamber, kitap okumamış ve yazı da yazmamıştır. Kitap okumuş ve yazı yazmış olması halinde bu, müşrikler tarafından bütünüyle şüpheli bir durum olarak görüleceği bildirilmiştir. Böyle olmamasına rağmen onlar, yine de şüpheye kapılmışlar ve öyle ki Kurân'ı başkasının ona yazdığını, anlattığını ve onun da bunu onlardan öğrendiğini bile dillendirmişlerdir. İşte burada idrab, idrab-ı mahzûfî olarak hazfedilmiş bir cümleden yapılmıştır. Bu silinmiş cümle ise {لَيْسَ الْقُرْآنُ مَا} şeklinde takdir edilmiştir. Netliği sebebiyle Kurân, asla şüphe duyulmayan bir kitap kabul edilmiştir. Aksine o, apaçık ayetlerin oluşturduğu muhteşem bir kitap olarak telakki edilmiştir. Burada hazif yapmanın gerekçesi, bir önceki sözden hazfın anlaşılması olduğu ve sözün uzatılmasının bir anlamı olmadığı beyan edilmiştir. Bu da Kurân'ın içine lime lime işlenmiş bir belağat üslûbu olduğu belirtilmiştir. (Hüseyin, 2013: 57)

* Bu mekkî ayette Allah, Hz. Peygamberin müşriklere kendilerinin mi yoksa Allah'ın mı daha güçlü ve muhteşem varlıkları yarattığını sormasını istemiş ve kendisinin, insanı yapışkan bir topraktan yarattığını beyan etmiştir. Buna elçinin hayranlık duyduğu, buna mukabil müşriklerin alay ettiği beyan edildiği yerde bir bel bağlacı kullanılmıştır. Ayetin metni ve meali şöyledir: {فَاسْتَفْتِهِمْ أَهُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمْ مِنْ خَلْقِنَا إِنْ خَلَقْنَاهُمْ مِنْ طِينٍ لَارْبٍ} {بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ} "Şimdi sen, onların şu soruya cevap vermelerini iste: Kendilerini yaratmak mı daha zor, yoksa başka yarattıklarımızı mı? Nitekim biz onları yapışkan bir çamurdan yarattık. Doğrusu sen hayranlık duydun, onlarsa

alay etmektedirler." (es-Saffât, 37/11-12) Bu ayette idrab iki şekilde gerçekleşmiştir. İlki, فَاسْتَفْتِهِمْ cümlesinin delalet ettiği ve هم لا يقرّون ولا يجيبون بما هو الحق şeklinde takrir edilen mahzup bir cümleden yapılmıştır. Nitekim burada iki idrabın bulunduğu ve ilkinin de bu idrab-ı mahzup olduğu, Dirâsât adlı eserinde büyük bilgin Azîme tarafından dile getirilmiştir. Bu mahzup cümlelerin olmaması halinde ayette bir idrab-ı mahzupun varlığından söz edilemeyeceği bildirilmiştir. (el-Cemel, 1980: III/532; el-Âlûsî, 1983: XXIII/76)

* Bu mekkî ayette Allah, Hz. İbrahim'in bir sözünü, daha sonra gelenler içerisinde onu takip edenler arasında sürekliliği olan bir söz haline getirdiğini açıklamıştır. Fakat hakkın kendisi ve onu açıklayan elçi gelinceye kadar Allah, onları ve babalarını dünyalık nimetlerden yararlandığını beyan sadedinde bir bel bağlacı da kullanmıştır. Ayetin metni ve meali şöyledir: {وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقْبِهِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ} {بَلْ مَتَّعْتُ هَؤُلَاءِ وَأَبَاءَهُمْ حَتَّىٰ جَاءَهُمُ الْحَقُّ وَرَسُولٌ مُّبِينٌ} "Bunu, peşinden gelecekler arasında devam edecek bir söz olarak dile getirdi. Umulur ki buna dönerler. Bunları ve atalarını ise gerçeğin bilgisi olan Kurân ve aydınlatıcı elçi gelinceye kadar dünya nimetlerinden yararlandırıp yaşattım." (ez-Zuhuruf, 43/28-29) Bu ayetteki idrab, hazfedilmiş bir cümleden yapılmış bir idrab-ı mahzup olarak kabul edilmiştir. Zira Ebu's-Suûd, bu ayete yaptığı tefsir sırasında durumun böyle olduğuna işaret etmiştir. Zira bu idrab, aynı zamanda kelamın uyumu ile bağlamından da anlaşılacağı üzere hazfedilmiş bir cümleden yapılan bir idrab-ı mahzup olarak değerlendirilmiştir. Yani o, bunu bizzat kendi çocuklarına tavsiye etmiş ve şirk koşanların bir muvahhidin duasıyla yeniden tevhide dönmesini umarak onu süreklilik gösteren bir dua cümlesi yapmıştır. Fakat Hz. İbrahim'in olmasını ümit ettiği iş, asla gerçekleşmemiş, bilakis peygambere çağdaş olan bu kimselere verilen nimetler ziyade edilmiş ve uzun ömürleri sayesinde uzun yıllar nimetlerden faydalandırılmışlardır. Oysa onlar, kendilerine tanınan bu uzun mühlet ile aldanmışlar, nefislerinin arzu ve isteklerine uymuşlar ve kelime-i tevhitte de çok uzaklaştılar. (Ebu's-Suûd, 1983: VIII/45) Yani onlar, hakka yüzlerini dönmedikleri zaman bile Allah onlara cezalarını kesmek için acele etmemiştir. Bun mukabil onlara mal, sağlık ve evlatlar vermiş ve elçi göndererek yeniden lütufta bulunmuştur. Bunlara karşılık onlardan kendisine şükretmeleri istenmiş, ancak kendilerinden umulanı yerine dahi getirmemişlerdir. Dahası onlar, içinde yüzdükleri azgınlık sebebiyle taşkınlık üstüne taşkınlık sergilemişlerdir. (el-Âlûsî, 1983: XXV/77) İdrab-ı iptal ve ardındaki konumun da gösterdiği üzere burada, bel edatından sonra hazfedilmiş bir cümlelerin varlığına işaret edilmiştir. Bu cümle ise anlam olarak "Yok yok! Öyle değil! Bunlar ve onlardan evvelki ataları, tevhide dönmemişler, kendilerini putlara ibadetten alıkoymamışlar ve böylelikle de Hz. İbrahim'in tavsiyesine uymamışlardır." biçiminde anlam verilmiş ve metin olarak da بل لم يرجع هؤلاء وأبائهم الأولون الى التوحيد ولم يتبرأوا من عبادة الأصنام ولا أخذوا بوصية إبراهيم şeklinde takdir edilmiştir. (İbn Âşûr, 1984: XIII/200)

* Bu mekkî ayette Allah, şerefli Kurân'a yemin etmiş, ardından bir bel bağlacı ile idrab yapmış ve içlerinden birinin uyarıcı olarak seçilmesini tuhaf karşıladıklarını beyan etmiştir. Bu bağlamda bir bel bağlacına da temas edilmiştir. Ayetin metni ve meali şöyledir: {ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ} {بَلْ عَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ فَقَالَ الْكَاْفِرُونَ هَذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ} "Kaf; şanı yüce Kurân'a yemin olsun ki kâfirler, içlerinden bir uyarıcının gelmesine şaşmışlar ve 'Bu tuhaf bir şeydir!' dediler." (Kâf, 50/1-2) Bu ayetteki idrab-ı mahzup inanmamak, inkâr etmek ve inat etmek gibi kötülöklere ilaveten müşriklerin oldukça olumsuz bir durumda olduklarını açıklamak için kasemin, aslında hazfedilmiş cevabına bir işaret olduğu beyan edilmiştir. Sanki şöyle denilmiştir: Allah, bu Kurân'ı sana insanları uyarmak amacıyla indirmiştir. Fakat onlar, buna inanmamışlardır. Aksine

onlar, elçiyi ve onun gündeme getirdiği konuları bir kibirlenme ve tuhaf bulma vesilesi kılmışlardır. Ayet, şöyle bir mana verilmeye de uygun bulunmuştur. "Ey Muhammed! Bu şerefli Kurân'a yemin olsun ki sen, elbette insanlara gönderilmiş elçilerden birisisin. Bundan sonra söz, şöyle sürdürülmüştür. Onlar, bu Kurân'dan şüpheye düşmüşlerdir. (Hüseyin, 2013: 58) Buradan muhalif olduklarını ifade eden bir intikal gerçekleştirilmiş ve idrab yapılmıştır. Öyle ki onlar, Kurân'ı şaşılacak bir iş olarak görmüşlerdir. (Ebü's-Suûd, 1983: VIII/125; Ebû Hayyân, 1983: VIII/120) Âlûsî (ö.1802-1854), bu manaya tefsirinde işaret etmiştir. (Âlûsî, 1983: XXVI/172)

* Bu ayette Allah'ın kâfirler ile müşriklere verdiği rızık kesivermesi halinde onların kimden rızık elde edeceklerini sorgulamış, ardından onların bir taşkınlık ettiklerini ve gerçeği kabullenmeye yanaşmadıklarını ifade sadedinde bir bel morfemine yer vermiştir. Ayetin metni ve meali şöyledir: {أَمْ هَذَا الَّذِي يَرْزُقُكُمْ إِنْ أَمْسَكَ رِزْقَهُ بَلْ لَجُوا فِي عُتُوٍّ وَنُفُورٍ} "Allah, lütfettiği rızık kesirse size rızık verebilecek olan kim? Hayır, hayır! Öyle değil! Aslında onlar, azgınlıkta ve haktan sapıp uzaklaşmakta ısrar ediyorlar." (el-Mülk, 67/21) Allah, yağmur yağdırmayarak ve diğer bazı kuralları uygulayarak bazen insanların rızıklarını daralttığı olmuştur. Bu ayetteki idrab-ı mahzufî hazfedilmiş bir cümle dikkate alınarak yapılmıştır. İdrab böylelikle sözün makamının gerektirdiği bir takdirden yapılmıştır. Sanki azarlama ve kınamanın ardından şöyle denildiği beyan edilmiştir. Onlar, bundan etkilenmemişler ve hakka da boyun eğmemişlerdir. Aksine onlar, taşkınlık ederek, inatçılık yaparak ve gurura bürünerek haktan uzak kalmak için çok ısrar etmişlerdir. (Ebü's-Suûd, 1983: IX/9; Âlûsî, 1983: XXIX/22) Bunun, asırlar boyunca müşriklerin takındıkları en belirgin tavır olduğu beyan edilmiştir. Ama her zaman olduğu gibi sonlarının hezimetten başka bir şey olmadığı da görülmüştür. Çünkü küfürdeki ısrarcılıkları ve bu yüzden haktan uzak durmaları hiçbir zaman kendilerine yarar sağlamamıştır.

* Bu ayette Allah, yapılan nasihatlerden müşriklerin neden öğüt almadıklarını ve sanki aslandan kaçan yaban eşekleri gibi oldukları benzetmesiyle aktarmıştır. Esasında her birine verilmiş bir sayfanın olması istekleri anlatılırken bir de bir bel bağlacı kullanılmıştır. Ayetin metni ve meali şöyledir: {فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكَرَةِ مُعْرِضِينَ} {كَأَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ} {فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ} {بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُؤْتَى} {صُحُفًا مُنشَرَةً} "Böyle iken onlara ne oluyor ki âdeta aslandan ürküp kaçan yaban eşekleri gibi öğütten yüz çevirip kaçıyorlar! Uyarıcılardan öğüt almak yerine onlardan her biri, açılmış sahifelerin kendisine verilmesini istiyor." (el-Müddessir, 74/49-52) Bu ayetteki idrab da idrab-ı mahzufî olup hazfedilmiş bir cümleden oluşturulmuştur. O cümlenin de söz makamının gerektirdiği bir cümle olduğuna işaret edilmiştir. Ayette sanki şöyle bir şey denildiği ifade edilmiştir. Onlar, Hz. Peygamberin öğüdüyle yetinmemişlerdir. İnsanın aklını dehşete düşüren apaçık kevnî delaletler, Kurân'daki sözlü ayetler ve Allah'ın varlığına işaret eden her şey, bu öğüdün kapsamında değerlendirilmiştir. Fakat isyankârlıkları, aşırılıkları ve inkârları sebebiyle onlar, bu öğüde kulak asmamışlardır. Aksine onların her biri, peygamberlere verildiği gibi, önüne açılmış ve okunmaya hazır kitapların kendisine de verilmesini talep etmişlerdir. Burada ayrıca şimdi gök âleminde yazılmış, yazıldığında meleklerce hemen indirilmiş, henüz katlanmamış, mürekkebi kurumadan tevdi edilmiş ve okumaya hazır hale getirilmiş kitaplar da kastedilmiştir. Bunun ancak iki biçimde olacağı düşünülmüştür. Bir gün onlar, Hz. Peygambere, eğer sana uymamıza çok sevineceksen, âlemlerin rabbinden ibareli falan oğlu filan adına gökten gelen bir kitabı hepimize tek tek getirmelisin, demişlerdir. (Ebü's-Suûd, 1983: V/427; Âlûsî, 1983: XXIX/168) Aslında bunun bile, onların içine düştükleri delaleti göstermeye yetip de artacağı beyan edilmiştir. Bu yüzden kalplerinin, hiç kimseye karşılık veremeyen kör ve sağır insanların kalplerinden farksız olduğu beyan edilmiştir.

* Bu ayette Allah, kendi adını sürekli anan ve namazını kılan kimselerin felaha ereceğini dile getirmiştir. Buna rağmen insanların yine de dünya menfaatlerini yeğlediğini belirtirken bir bel bağlacına yer vermiştir. Ayetin metni ve meali şöyledir: {وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى} {بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا} "Doğrusu arınan ve rabbinin adını anıp namaz kılan kurtuluşa ermiştir. Fakat siz dünya hayatını tercih ediyorsunuz." (el-Alâ, 87/15-16) Yine bu ayette de idrab, mahzûf bir cümleden yapılan idrab-ı mahzûfi olarak değerlendirilmiştir. Zira kelamın bizzat kendisi, böyle bir durumu işaret olarak algılanmıştır. Ayette sanki de şöyle denildiği değerlendirilmiştir. Kurtuluş reçetesi verildikten sonra onların kurtulmak için hiç bir çaba göstermedikleri, aksine dünyalık arzuların peşinde koştukları ve onları elde etmeye çabaladıkları beyan edilmiştir. Mesajın kâfirlere yönelik olduğu düşünüldüğünde ayetten ahiretten yüz çevirdikleri, sadece dünya yaşamına bağlandıkları, sadece dünyayla ilgilendikleri ve dünya yaşamını tercih ettikleri ayetten anlaşılmıştır. Fakat ayet ile herkese hitap edildiğinin ifade edilmesi daha doğru (Hüseyin, 2013: 59) bulunmuştur. (ez-Zemahşerî, 1976: IV/245; Ebû Hayyân, 1983: VIII/460)

SONUÇ

Hamd olsun Allah'a!.. Salat ü selam, Hz. Peygambere, aile yakınlarına, sahabeye, inananlara ve tüm ona uyanlara olsun!.. Her yolun bir sonu olmuştur. Bu bağlamda Kurân'da idrab ile ilgili araştırmada bir seviyeye ulaşılmıştır. Derken bu araştırmada da bir sonuca varılmıştır. Bu açıdan incelemede elde edilen sonuçları paylaşma zamanı artık gelmiştir. Allah'ın aşikâr ayetleri ile derin bilgi sahibi ulemanın ölmez eserleri arasında gerçekleşen bu araştırmada elde edilen sonuçların sunma zamanı gelmiştir. Bu ümmetin bilginleri, araştırmada kalemlerinin mürekkebiyle yolumuza ışık tutmuşlardır. Ulema, idrab üslûbunun, Kurân'ın mesajını aktarmada istimal ettiği bir tarz olduğu gerçeğini dile getirmiştir. Allah'ın inayetiyle bu çalışmaya da idrab üslûbu veya Kurân'da idrab belağatı başlığı uygun bulunmuştur. Bu çalışmada, daha önceki tefsir ve diğer ilim dallardaki âlimlerden bize kadar gelen ilmi mirasla yolumuzu aydınlatmış, bu makalede idrab belağatı ve üslûbuyla alakalı Kurân'daki temaslar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. İşte bu gayretlerin bir sonucu olarak bu çalışma teşekkül etmiştir. Varılan sonuçların, konuyla ilgili en son neticeler olduğu asla iddia edilmemiştir. Ancak her insanın bir çabası olduğu ve bu sebeple çabalarımın neticesinin de bunlardan oluştuğu dikkatlere sunulmuştur. Başarı, Allah'ın yardımlarının bir neticesi olduğu sürekli akılda tutulmuştur. Burada da bazı neticeler elde edilmiştir. Elde edilen neticeler, kısa paragraflar halinde aşağıda sıralanmıştır.

Arap dilinde idrab sözcüğünün sözlük ve terim anlamlarına değinilmiştir. Hatta dil bilginleri, idrab üslûbuna ya da idrab belağatına değinen birçok malumata eserlerinde yer vermişlerdir. Bunların içinden konuyu en iyi işleyen ve eserinde ortaya koyanın, Şerhu's-Şâfiye ve'l-Kâfiye adlı eseriyle er-Ridâ olduğu beyan edilmiştir. Esasen bilginler idrabı, idrab-ı iptali, idrab-ı intikali ve idrab-ı mahzûfi olmak üzere üçe ayırmışlardır. Bu üçünden her biri bu araştırmanın ana arterlerinden birini oluşturmuştur.

Arap dilinde olup Kurân'da da istimal edilen ve idrab manası veren birkaç harfin olduğu dile getirilmiştir. Bunların içerisinde en meşhurunun ise bel edatı olduğu belirtilmiştir. Bu sebeple konu, sadece bel bağlacıyla sınırlı olarak işlenmiştir.

İbn Mâlik ve İbn Hâcib gibi bilginler, Allah'ın kelamında iptal edilecek bir durum olmadığını ve böylelikle de idrab-ı iptalinin bulunmadığını beyan etmişlerdir. Karşı gelenlere de itiraz etmişlerdir. Bunların karşısında yer alan bilginler ise Kurân'da idrab-ı iptalinin olduğu görüşünü

benimsemişlerdir. Bu açıdan Kurân incelendiğinde onda idrab-ı iptali belirten bel bağlacının bulunduğu tespit edilmiştir. İptal edilen sözün müşrik veya kâfirlere ait olması halinde idrab-ı iptali, Allah'a ait olması durumunda ise idrab-ı intikali olduğu beyan edilmiştir.

Aynı metnin içinde birbirine zıt iki şeyin olması, idrab-ı iptali olarak ulemanın dikkatini çekmiş ve onlar, bu durumu değerlendirmişlerdir. Zira idrab, bir işi, durumu olayı veya yargıyı yürürlükten kaldırıp diğerini tespit ederken onda bir biçimden diğerine geçiş gibi bir değişiklik gözlemlenmiştir. Bu durum, aynı zamanda dinleyicilerin dikkatini cezbeden bir hal olarak görülmüştür. (Hüseyin, 2013: 60) Dahası idrab-ı iptali, bir cümle içerisinde birbirine zıt iki yargı belirtmesiyle insanların da dikkatlerini üzerine çekmiştir. Bu durum Kurân'da yer alan çeşitli üslupların birbirinden farkını dinleyicilere görme yeteneği kazandırmıştır. İdrab-ı iptali türü ve bilhassa kâfirlerin sözlerini iptal etmek için indirilen ayetler, aynı sahnede birbirine ters iki durumu aynı anda dinleyiciye sunma imkânı sağlamıştır. Bu açıdan herhangi bir dinleyici, idrab üslûbu yardımıyla iki biçim arasındaki fark iyice belirginleştiği için hakkı ile batılın net olarak ortaya konmasına olanak sağlamıştır.

İdrab-ı intikali, türleri arasında ikinci idrab biçimini temsil ederek istimal edilmiştir. Bu türün Kurân'da çok geniş bir düzlemde kullanıldığı yapılan çalışmalarda net olarak belirgin bir hale getirilmiştir. Bünyesinde bir yargı iptali barındırmadığı için idrab-ı intikali aynı ayette çok çeşitli biçimleri dinleyicilere sunmuştur. İdrab-ı intikali, birkaç sözcüğü aşmayan bir ayetteki nice hakikatleri takdim etme sırasında bolca îcâzın çeşitli örneklerine atıflarda bulunmuştur. Ayrıca bunun, kitabullahın eşsiz bir mucize teşkil ettiğini ve çeşitli gizemleri içerisinde barındıran bir kitap olduğunu gösterdiğine vurgu yapılmıştır.

Kurân'ın sunduğu bilgilerin bir sıralamasını yapmak, idrabın bir diğer faydası olarak değerlendirilmiştir. Örneğin, kıyametle ilgili bir sahneden söz edilirken bunlar her zaman bir sırlama ve sınıflamayla anlatılmıştır. Kurân böylelikle önce en zor olanı, ardından ondan daha da zor olanı anlatmayı yeğlemiştir. İdrab-ı intikali ile sağlanan türler arasında yapılan geçişler, Kurân metnine bir canlılık katmış ve hareket kazandırmıştır. Öyle ki bu, Kurân metninin cansızlığını ortadan kaldırmıştır.

Hazfedilmiş bir cümleden yapılan idrab, bize metinle ilgili geniş bir ufuk sağlamıştır. Zira hazif, cümleyle uyumlu bir takdirin yapılmasına imkân tanımıştır. Bu durum, metnin manasını anlamak için bize bir derinlik sunmuştur. Ayrıca haziften yapılan idrab, gaybın karanlıklarında el yordamıyla bulmaya çalışmak olarak görülmüştür. Zira mahzuf cümleye Kurân metninde yer verilmemiştir. Bu, onu duyan kimseyi, bu yolla kelimeler dünyasında bir araştırma yapmaya teşvik etmiştir.

İşte burada dile getirilen neticeler, aslında elde edilen sonuçların topluca belirtilmiş hali olarak görülmüştür. Bu yüzden yazar, genel çerçeveye uyumlu olan Kurân ile ilgili bu çalışmada konunun bilim dünyasına sunulmasında kendini başarılı ve yeterli gördüğünü beyan etmiştir. Yardımcıların en iyisi olan Allah'tan kendisini muvaffak kılmasını dileyen yazar, eninde ve sonunda hamdin de Allah'a ait olduğunu ifade etmiştir. (Hüseyin, 2013: 61)

KAYNAKLAR

el-Âlûsî, Muhammed b. Abdullah. (1983). Rûhu'l-Meânî, Dâru'l-Fikr: Beyrut.

Azîme, Muhammed Abdülhalik. (1972). Dirâsât li Üslûbi'l-Kurân. Saâde: Mısır.

el-Beydâvî, Muhammed b. Ahmed Kenan. (1984). Envâru't-Tenzîl. Dâru'l-İlm: Beyrut.

TİDSAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi /The Journal of Turk & Islam World Social Studies
Yıl: 4, Sayı: 12, Eylül 2017, s. 116-146

- el-Cemel, Süleyman b. Ömer el-Uceylî. (1980). el-Fütühâtü'l-Îlâhî. Matbaatu İsâ: Mısır.
- el-Cevherî, İsmâîl b. Hammâd, (1984). es-Sihâh fi'l-Lüğa. Dâru'l-İlm: Beyrut
- el-Cürcânî, eş-Şerîf Ali b. Muhammed. (1983). et-Ta'rîfât. Dâru'l-Kutubi'l-İlmî: Beyrut.
- Ebû Hayyân, Ebû Muhammed b. Yûsuf b. Alî. (1983). el-Bahru'l-Muhît. Dâru'l-Fikr: Beyrut.
- Ebü's-Suûd, Muhammed b. Muhammed Mustafa el-Îmâdî, (1983). İrşâdü Akli's-Selîm. Tûrâsü'l-Arabî: Beyrut.
- Enîs, İbrâhim ve Diğ. (2004). el-Mu'cemu'l-Vasît. Şurûku'd-Devlî: Mısır.
- el-Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali. (2006). El-Misbâhu'lMunîr. Dâru'l-Feyhâ: Dimeşk.
- el-Fûzân, Abdullah b. Sâlih. (2012). Ta'cîlu'n-Nedâ bi Şerhi Kadru'n-Nedâ. Dâru İbn-i Cevzî: Mısır.
- el-Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakub b. Muhammed. (1815). el-Kâmûsü'l-Muhît. Dâru'l-Yemîn: Kalkûta
- İbn Hâcib, Osman b. Ömer b. Ebû Bekr, (1982). el-Îzâh fi Şerhi'l-Mufassal. Matbaatü'l-Ânî: Bağdat.
- İbn Hişâm, Abdullah b. Yusuf b. Ahmed b. Abdullah el-Ensârî. (1995). Müğni'l-Lebîb. Dâru'l-Fikr: Beyrut.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer. (1996). Tefsîru'l-Kurâni'l-Azîm. Dâru't-Tayyibe: Riyad.
- İbn Manzûr, Cemâlüddin b. Mûkerrem b. Ali b. Ahmed. (2003). Lisânü'l-Arab. Dâru Sâdir: Beyrut.
- İbnü's-Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî, (1985). el-Usûl fi'n-Nahv. er-Risâle: Beyrut.
- İbn Yaîş, Ebû'l-Bekâ Muvaffakuddîn b. Alî en-Nahvî. (1988). Şerhu'l-Mufassal. Âlemu'l-Kütüb: Beyrut
- İbn Âşûr, et-Tâhir. (1984). et-Tahrîr ve't-Tenvîr. Dâru Sahnûn: Tunus.
- İzzeddin b. Abdüsselam. (1996). Tefsîru İzzuddîn. Dâru İbn Hazm: Beyrut.
- Karaman ve Diğ. (2014). Kurân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir. DİB Yay: Ankara.
- el-Kefevî, Mahmûd b. Süleymân. (1868). el-Külliyât fi'l-Mustalahât ve'l-Furûku'l-Lüğa. Müessesetü'r-Risâle: Beyrut.
- el-Kurtubî, Ahmed b. Ebû Bekr b. Ferh. (1952). el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kurân. Tûrâsü'l-Arabî: Beyrut.
- el-Murâdî, Hasen b. Kâsım b. Abdullah b. Alî. (1985). el-Cena'd-Dânî fi Hurûfi'l-Meânî. Mektebetü'l-Vatanî: Bağdat.
- el-Meydânî, Abdurrahman Hasan Habenneke. (1996). el-Belâğatü'l-Arabiyye. Dâru'l-Kalem: Dimeşk.
- el-Mutarrizî, Burhanüddin Nasır b. Abdisseyyid b. Ali. (1993). el-Misbâh fi'n-Nahv. Tûrâsü'l-Arabî: Beyrut.

- el-Müberred, Muhammed b. Yezid. (1994). el-Muktedab. İhyâu't-Türâs: Kahire.
- el-Münâvî, Abdurraûf. (1990). el-Tevkîf alâ Mühimmâti't-Teârîf. Âlemü'l-Kütüb: Kahire
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn b. el-Haccâc. (1955). Sahîhu Müslim. İhyâu't-Türâs: Kahire.
- er-Radî el-Esterâbâdî. (1978). Şerhu'l-Kâfiye ve'l-Kâfiye. Metâbiu Şurûk: Beyrut.
- er-Râzî, Muhammed b. Ömer b. Hasen b. Huseyn. (1981). et-Tefsîru'l-Kebîr. Dâru'l-Fikr: Beyrut.
- es-Sabbân, Muhammed Ali. (1997). Haşiyetü's-Sabbân alâ Şerhi'l-Eşmûnî. İhyâu'l-Kütübü'l-Arabî: Mısır.
- es-Semîn el-Halebî, Ahmed b. Yusuf. (1986). ed-Dürü'l-Mesûn. Daru'l-Kalem: Dımeşk.
- et-Taberî, Ebu Cafer. (1984). Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kurân. Dâru'l-Fikr: Beyrut.
- et-Tehânevî, Muhammed b. A'lâ b. Ali b. Muhammed. (1963). Keşfu İstılâhati'l-Fünûn. Kitâbü'l-Arabî: Beyrut.
- et-Teftazânî, Sadettin. (1868). Muhtasaru'l-Meânî. Bulak: Mısır.
- el-Ukberî, Abdullah b. el-Huseyn b. Abdullah. (1886). et-Tıbyân fî İ'râbi'l-Kurân. Bulak: Mısır.
- ez-Zemahşerî, Mahmud b. Kasım b. Ömer. (1976). el-Keşşâf An Hakâiki't-Tenzîl. Dâru'l-Fikr: Beyrut.
- ez-Zeccâc, İbrahim b. es-Serî b. Sehl. (1998). Meâni'l-Kurân ve İ'râbüh. Âlemü'l-Kütüb: Beyrut.
- ez-Zebîdî, el-Murtezâ b. Muhammed b. Abdurrezzak. (1967). Tâcü'l-Arûs. Matbaatü'l-Hukume: Kuveyt.